

NOTER

- 1 Maren Sørensen var dansk sygeplejerske og valgmenighedspræst, der blandt andet fik opført et forsamlingshus med kirkesal i Valsbøl i Sydslesvig.
- 2 Både Kjems og Lindstrøm kom til Sydslesvig kort efter Genforeningen, hvor de arbejdede som vandrelærere, men samtidig meget aktivt involveret i dansksindede aktiviteter, især i landsognene uden for Flensborg.

Zusammenfassung

In diesem autobiographischen Beitrag erzählt Jens Andesen seine Geschichte als Bewohner des deutsch-dänischen Grenzlandes. Als Teil der dänischen Minderheit in Südschleswig geboren, verbrachte er dort auch seine Kindheit; seine Ausbildung erhielt er in Dänemark und war seit den frühen 1970er Jahren bei Lögumkloster wohnhaft. Jens Andesen war viele Jahre lang gewähltes Mitglied des Amtrates in Nordschleswig und später auch des Regionsrates. Fast 20 Jahre lang war er im Vorstand von Grænseforeningen tätig, von 2016-2020 als Vorstandsvorsitzender.

In diesem Beitrag reflektiert er über sein Leben und den Wechsel davon, erst Teil einer Minderheit und danach Teil der Mehrheit zu sein, und über die deutsch-dänische Zusammenarbeit über die Grenze hinweg.

Anmeldelser

Becker-Christensen, Henrik: Diplomater i grænselandet – Erindringer og baggrund 1998-2017.

Historisk Samfund for Sønderjylland, Sønderjyske Levnedsløb Nr. 38, 2020, 416 sider.

Det må siges at være et lykketræf, at forfatteren til bogen „Diplomater i grænselandet“, som i en lang årrække har været dansk generalkonsul i Flensborg, også er uddannet historiker. Han har været ansat som medarbejder og senere leder af Institut for Grænseregionsforskning i Aabenraa og har på den måde bragt både evnerne og det historiske kendskab til grænseområdet og dets minoriteter med sig ind i jobbet som generalkonsul i Flensborg. Samtidig har det også givet ham de nødvendige redskaber og interessen til at skrive den foreliggende bog.

Det har aldrig været Henrik Becker-Christensens hensigt at skrive en bog om sin karriere og sin egen familiebaggrund. I stedet sætter han fokus på årene som konsul mellem 1998 og 2017 og de forskellige politiske begivenheder, der fandt sted i den tid. På den måde tager forfatteren fat i mange forskellige aspekter af grænselandets nyeste historie. Han kaster dog også et blik længere tilbage i områdets omtumlede historie, og det giver en større forståelse af regionen og hans egne handlinger som generalkonsul. Det er den personligt prægede tilgang, der gør bogen værd at læse og formår at give et ganske særligt indblik i forholdene i regionen med de to mindretal på hver sin side af grænsen. Fordi området er lykkedes med at løse mindretalsproblematikken på fredelig og enestående vis, er det blevet en slags modelregion for Europa.

De læsere, der ikke kender grænseområdets særlige historie, får fortalt den historiske ramme og får noget at vide om grænseregionens særlige betydning for de dansk-tyske forhold, og for forbindelsen mellem Danmark og Slesvig-Holsten. Forfatteren guider fagkyndigt og velfunderet læseren igennem de 16 kapitler og 416 sider, bruger sine egne erindringer til at føre os igennem grænseregionens centrale politiske spørgsmål, dens historie, dens mindretal og mange forskellige og aktuelle aspekter, der belyser hans politiske virke. Henrik Becker-Christensen giver sine læsere indblik i det diplomatiske arbejde, som det udfolder sig i grænseregionen, og taler rammende om ”klassisk

diplomati i miniformat" (s. 9). Han kommer også ind på den særlige udenrigspolitiske betydning, generalkonsulatet i Flensborg har.

Efter en introduktion giver forfatteren en betragtning af tiden før sin stilling som generalkonsul i Flensborg. Betegnende nok hedder dette kapitel "sønderjyske læreår", og fremfor alt skildrer han, hvilken vigtig basisviden han medbragte fra sine 22 år ved Institut for Grænseregionsforskning i Aabenraa. Han bruger lidt sømandsjargon: "(...) den ballast, jeg tog med mig, da jeg i 1998 lettede anker i Aabenraa og kom til Flensborg" (s. 22), noget som er et gennemgående træk, når han kommer omkring historisk og politisk baggrundsinformation. Generalkonsulatets opståen og udvikling bliver udførligt beskrevet. Læseren lærer hele rækken af forrige generalkonsuler at kende, og han beskriver konsulatets særlige opgave med at holde kontakten til Sydslesvigs danske mindretal.

Henrik Becker-Christensen fremstiller konsulatets vigtige funktion med at pleje de gode og tætte kontakter mellem Danmark og det danske mindretal. Denne opgave medfører kontakt med fremtrædende politikere, institutioner og organisationer i Slesvig-Holsten, og desuden også samarbejde med forbundsstatens regering i Kiel, når det drejer sig om mindretalspolitiske emner. Han beskriver det som en „brobygningsfunktion mellem dansk og tysk i grænselandet“ (s. 42). I realiteten bliver dette en opgave ved siden af generalkonsulatets egentlige, klassiske afrapportering til den danske regering omkring udviklingen i det danske mindretal, i grænselandet og Slesvig-Holsten.

Forfatteren bruger et helt kapitel i bogen på udførligt at berette om det danske mindretal og dets historie igennem tiden, hvilket er meget relevant, når man tænker på generalkonsulatets centrale opgave. Han beskriver det velorganiserede danske mindretal i Sydslesvig meget rammende: „De talrige foreninger og institutioner dækker i dag om end ikke alle, så mange af de behov man kan have for at leve en dansk hverdag i et tysk samfund – fra vugge til grav“ (s. 43). Dette kapitel er især berigende for læsere udenfor grænseregionen, og det samme gælder for de to følgende kapitler, der informerer spændende og oplysende om det frisiske og det tyske mindretals forhold.

I de følgende kapitler lykkes det også for Henrik Becker Christensen at komme omkring emner som politiske forhold, centrale personer og institutioners roller og handlinger, krydret med sine personlige synspunkter og små anekdoter, som gør det fortalte mere tilgængeligt og viser den menneskelige side af alle disse begivenheder. Man lærer

grænseregionens forskellige institutioner og deres aktiviteter og årlige begivenheder at kende gennem generalkonsulens briller, og forstår hvordan alt dette gør mindretallets liv så særligt. Forfatteren bruger flere gange den bagudliggende historie for at forklare politiske begivenheder, beslutninger og hændelser der foregik i grænselandet og i det dansk-tyske forhold i hans embedsperiode på en sådan måde, at det er nemmere for læseren at forstå baggrunden for disse.

Bogen er desuden beriget med mange fotos, der viser særlige, men også dagligdags hændelser, desuden generalkonsulens møder og forskellige besøg, og de supplerer fint Henrik Becker-Christensens beskrivelser. Læseren får på den måde mulighed for billedligt at dykke ned i forfatterens arbejde som generalkonsul og i grænseregionens udvikling.

Bogens kapitelinddeling er struktureret og klar, der findes et udførligt navnerregister. Man kunne have ønsket sig et register over de mange forkortelser, der bruges, måske en tidstavle over de mest vigtige begivenheder i hans tid som generalkonsul, som han omtaler i sin bog.

Monografien „Diplomat i grænselandet – Erindringer og baggrund 1998-2017“ er en interessant bog, ikke kun for dem, der bor i grænseregionen, men også for læsere, der interesserer sig for mindretalsproblemer og som generelt er politisk og historisk interesserede. Bogen er en særlig og unik kilde til begivenheder i grænselandet, fordi den fortælles ud fra en centralt placeret persons synspunkt. På den måde formår bogen at skabe indblik i hændelser, som hverken rapporter, referater eller sagsmapper kan rekonstruere og gengive. Derfor ville det være ønskværdigt, at bogen blev oversat til tysk, så den kunne nå ud til en større kreds af læsere i flertalsbefolkningen syd for grænsen.

Nils Abraham

Hansen, Hans Schultz; Vestergaard, Elisabeth; Vestergaard, Torben A. (red.): Sønderjysk Erhvervshistorie 1800-2000. Fødevarerhvervene. Syddansk Universitetsforlag, 2019, 151 sider.

Inden for de seneste årtier er erhvervshistorie blevet et stort forskningsområde, både i Danmark og i udlandet. Denne antologi yder et vigtigt, regionalt bidrag inden for dette felt, og artiklerne i bogen er skrevet på baggrund af forfatternes oplæg på en konference i september 2015 på det daværende Institut for Grænseregionsforskning.

Bogens omdrejningspunkt er fødevarerhvervenes udvikling fra 1800-2000. Det er især fødevarerindustrien, som er i fokus, idet tre af

fem artikler behandler henholdsvis bryggerierne, mejerierne og svineslagterierne i Sønderjylland i perioden. Som anført af udgiverne kan artiklerne i bogen læses som fem enkeltstående nedslag. Artiklerne fortæller alle interessante historier, og der er tale om oversigtsartikler, der på forholdsvis få sider giver et glimrende indblik i de respektive branchers udvikling i Sønderjylland. Men intentionen med bogen har ikke været at foretage en samlet analyse af erhvervsudviklingen inden for fødevarerbranchen, og derfor har bogen karakter af at være en artikelsamling.

Thomas Clausens artikel "Pengereformen i 1854 i Sønderjylland" falder noget uden for bogens fællestema, men det ændrer ikke ved, at den er velskrevet og interessant. Pengereformen var den danske kongemagts forsøg på at indføre en fælles hovedvaluta for hele helstaten, og i artiklen defineres Sønderjylland som det gamle hertugdømme, der omfattede området mellem Ejderen og Kongeåen. Blandt de øvrige artikler omfatter "Sønderjylland" også dele af det nuværende Sydslesvig i Torben A. Vestergaards artikel "Det sønderjyske fiskeri og 1920-grænsen" og i Leif Hansen Niensens "Sønderjyske bryggerier fra 1850'erne og frem". De to sidste artikler – "Fra Pøl til Broderup. En rejse gennem 150 års sønderjysk mejerihistorie" og "Slagterierne i Sønderjylland: Fra etableringen efter 1920 til Slagteriregion SYD's indfusionering i Danish Crown i 1994" – af henholdsvis Hans Schultz Hansen og Jesper Strandskov – fokuserer alene på det nuværende Sønderjylland nord for 1920-grænsen.

Clausens artikel har desuden det ældste tidsmæssige fokus i bogen, idet han beskæftiger sig med perioden omkring pengereformen i 1854, mens de fire øvrige artikler alle dækker et langt kronologisk forløb. I disse artikler vurderes betydningen af grænseændringen i 1920 for de respektive brancher, mens det af naturlige grunde ikke er tilfældet med Clausens artikel. Det nationalpolitiske spørgsmål fylder ikke ret meget i artiklerne – mest i Clausens og Vestergaards artikler – men ligger dog som en bagvedliggende forståelsesramme gennem hele bogen.

Det er kendetegnende, at de fire artikler om fiskeriet, bryggerierne, mejerierne og svineslagterierne sætter den sønderjyske udvikling ind i en national og international sammenhæng. Vestergaard beskriver, hvordan grænseændringen i 1920 udfordrede og var med til at ændre fiskeriet langs Sønderjyllands østkyst, blandt andet fordi det var nødvendigt med samarbejde og forståelse hen over den nye grænse. Samtidig illustreres det i artiklen, at dette fiskeri økonomisk og beskæftig-

sesmæssigt havde stor betydning i perioden omkring Genforeningen, men at det i løbet af det 20. århundrede har ændret sig, så der stort set ikke er erhvervsfiskere tilbage. Bryggerierne i Sønderjylland gik fra at være håndværksbaserede i midten af det 19. århundrede til, at der blev etableret større, industrielle bryggerier i de fleste større sønderjyske byer i årtierne op til århundredeskiftet. Op gennem det 20. århundrede har der været en kraftig udvikling, så der i 2019, da artiklen udkom, kun var to bryggerier tilbage – nemlig Flensburger Brauerei og Fuglsang i Haderslev – hvoraf sidstnævnte i 2021 blev en del af Royal UNIBREW.

Mejerierne og svineslagterierne har haft en udvikling i det 20. århundrede, der minder noget om bryggerierne. I begyndelsen af århundredet var der mejerier i de fleste sogne i landsdelen, og andelsmejerierne fik inden 1920, som i Danmark, en meget stor udbredelse. I efterkrigstiden – og især fra begyndelsen af 1960'erne – har der været en meget kraftig proces i retning af færre, men større mejerier, således at der i dag kun er meget få tilbage. Efter Genforeningen måtte det sønderjyske landbrug omlægges efter dansk mønster, og det fik især betydning for svineproduktionen, der som i resten af Danmark blev rettet mod baconeksporten til Storbritannien. Inden for få år i 1920'erne blev der etableret adskillige svineslagterier, både som andels- og som private slagterier, der efter krigen gennemlevede en udvikling, som minder om den mejerierne var igennem. For begge disse brancher gælder det også, at de i dag er blevet en del af de store danske mejeri- og slagterikoncerner Arla og Danish Crown, og at flere sønderjyske landmænd har været ledende inden for denne fusionsproces.

Der er som nævnt tale om en antologi med fem interessante oversigtsartikler, der giver et godt indblik i de respektive brancher. Bogen kan måske give afsæt til, at der skrives mere sønderjysk erhvervshistorie fremover. Man kunne for eksempel forestille sig en antologi, der omhandler den tidlige industri som for eksempel teglværksindustrien, Kobbermøllen ved Flensborg, jernstøberier og -værker etc. Man kunne også forestille sig en antologi, der omhandler landsdelens nyere virksomheder, for eksempel Danfoss, Brødrene Gram, Ecco, Linak, Sydbank, Kohberg eller andre kendte virksomheder. Det kunne også være en mulighed at skrive en slags kollektiv biografi om sønderjyske erhvervsledere. Men det er strøtanker, der både kræver tid og penge at gennemføre.

Mogens Rostgaard Nissen

Horstbøll, Henrik; Langen, Ulrik; Stjernfelt, Frederik:
Grov Konfækt – Tre vilde år med trykkefrihed 1770-73, I-II.
Gyldendal, 2020, 1080 sider.

Den 4. september 1770 satte Christian VII sit navn under en skelsættende kabinetsordre. Som det første land i verden fik hele det danske monarki inklusiv hertugdømmerne ubegrænset presse- og trykkefrihed. Al forhåndscensur blev afskaffet, alle tekster kunne trykkes frit med eller uden forfatterangivelse. Ophavsmand var Johann Friedrich Struensee. Som læge i Altona havde han i årene forud i tidsskrifter og tryksager skrevet om folkesundhed og sædelig liberalisering og fremført kritik af kirke og enevælde. Det havde givet ham og hans venner problemer med censuren. Hans ven Georg Schade fra Aabenraa blev dømt for blasfemi og forvist til Christiansø. Det var medvirkende til, at fuld trykkefrihed stod allerførst blandt Struensees reformer, da han kom til magten i eftersommeren 1770.

Friheden fremkaldte en strøm af pamfletter, tidsskrifter, viser og kobberstik frem til årsskiftet 1772/73. I Danske Kancelli fulgte den første-deputerede Bolle Villum Luxdorph udgivelserne. Han indkøbte, hvad der kom til salg i København og lod det hele indbinde i 47 store bind, 20 bind for tiden frem til Struensees fald den 17. januar 1772 og 27 bind for 1772-73. Alle de i alt 914 tryk på mere end 30.000 sider er bevaret på Det kongelige Bibliotek.

Grov Konfækt er en beskrivelse og analyse af dette enestående materiale. Bogværket vejer 4½ kg i fornemt bogtryk med sjældent flotte og oplysende illustrationer. De tre forfattere er professorer ved henholdsvis Lunds, Københavns og Aalborg Universitet København. De 914 tryk er samtidig digitaliseret og er tilgængelige på det Kongelige Biblioteks hjemmeside. Det kostbare projekt blev muligt takket være bevillinger fra Carlsbergfondet.

Trykkefriheden gjaldt i helstaten i dens fulde udstrækning, også hertugdømmerne Slesvig og Holsten, men Luxdorphs samling dokumenterer, at de nye muligheder især blev udnyttet i København, og udgivelsen samler opmærksomheden om denne scene. Byens 15 bogtrykkere fik travlt, og boghandlere og gadesælgere bragte tryksagerne ud til et læselystent publikum. Pludselig opstod en ny offentlighed og debat om stort og småt, lige fra præstelønninger og religionens rolle til økonomisk politik og statsgælden. Der var satirisk kritik af rangsyge, klientvæsen, nepotisme og usaglige forfremmelser af lakajer hos høje

herskaber. Tallotteriet, som var startet af den tidligere bogholder Koes fra Ekernførde, blev angrebet.

I begyndelsen mødte Struensees oplysningsprogram tilslutning i tryksagerne. Fra sommeren 1771 skiftede stemningen. Struensee blev angrebet som tysker og for sin liberale sædelighedslovgivning. Hans forhold til dronning Caroline Mathilde blev udstillet. Hen mod slutningen af den frie Struensee-epoke blev der tænkt højst interessante tanker, som dog ikke alle kom på tryk. Utrykt forblev historikeren P.F. Suhms plan i januar 1772 for en mulig fremtidig regeringsform for hele monarkiet inklusiv hertugdømmerne. Den skitserede et konstitutionelt monarki med konge og statsråd som udøvende organer og et valgt parlament som lovgivende og dømmende myndighed. Monarkiet skulle opdeles i 16 valgkredse, 6 i Danmark, 6 i Norge, 3 i hertugdømmerne og 1 på Island. De i alt 48 parlamentarikere skulle tage beslutninger om skatteudskrivning, økonomiske og styremæssige forhold og afskedigelser af embedsmænd. Det var et forbløffende forslag, længe før de amerikanske og franske revolutioner.

Skriftstrømmen kulminerede umiddelbart efter kuppet mod Struensee den 17. januar 1772, nu med mange tryksager, viser og kobberstik, som angreb Struensee og Brandt og fortalte om deres skæbne i fængslet og deres sørgelige endeligt.

Grundlaget for bogværkets fremstilling er de tryk, Luxdorph fik fat på i København. Fra hertugdømmerne nåede kun prominente tryk frem til Luxdorph (f.eks. de religionskritiske publikationer af den pensionerede general von Schmettow i Pløn og Haderslev-ridefogeden Johann Friedrich Camerers store bog om Struensee og Brandt fra 1772). Tryk fra helstaten uden for hovedstaden, som også havde trykkefrihed, er derfor mindre fuldstændigt repræsenteret. Forfatterne medgiver, at der endnu savnes tilstrækkelig forskning om både hertugdømmerne og Norge.

F.eks. fik Luxdorph kun undtagelsesvis fat på tryk fra Hinrich Luckander i Haderslev. Denne kendte bogtrykker så mulighederne ligesom kollegerne i København. Straks efter kuppet den 17. januar 1772 eftertrykte han mindst 10 Københavner-tryk om kuppet, dronning Caroline Mathildes afrejse og Struensee og Brandt i fængslet. Hans tryk blev læst i Jylland. Publicerede slesvigske bondedagbøger viser, at landbefolkningen fulgte med, og at kuppet i 1772 gjorde indtryk. F.eks. kan vi se, at bønderne i Elstrup og Elsmark på Als i 1770-71 snakkede om Struensees afskaffelse af helligdage. I Ørsted ved Haderslev noterede Anders Sandemand i sin dagbog om Struensees og Brandts fald på en

måde som antyder, at han kan have læst bogtrykker Luckanders tryk. I Elstrup var bonden meget optaget af takkegudstjenesten den 2. februar 1772 efter kuppet mod Struensee. I Flensborg fandt bogtrykkeren det interessant at optrykke det allermest solgte af alle skrifterne, P.F. Suhms pamflet *Til Kongen* med irettesættelser af monarken og præcisering af kongens forpligtelser. Også i Slesvig var der således på et lavere niveau en slags "offentlighed" i slægt med den i København. Måske var dele af provinsens bondeland mere integreret i "publikum" end *Grov Konfækt* antager (jf s. 420).

Efter Struensees fald lod det nye styre afholde takkegudstjenester, og flere prædikener blev publiceret. Struensees skæbne blev tolket som Guds straf over den sataniske fritænker. Det omtales som en velplanlagt mediestrategi, "Danmarks første politiske spin-kampagne". Det er dog et spørgsmål, om kampagnen var så original. Måske minder kampagnen om de tredages statsfester, som enevælden gennemførte i 1748 og 1760, særlig energisk i hertugdømmerne, hvor præster på befaling hyldede kongen og enevælden, og hvor der bagefter blev trykt prædikener, som understøttede regimets selvforståelse. Var "spinkampagnen" i 1772 måske snarere gammel medicin i en ny aftapning?

Til sidst i Luxdorps samling indgår en samling takkeprædikener holdt i København den 1. december 1773 i anledning af mageskiftet, kongens overtagelse af den tidligere gottorpske del af Holsten. *Grov Konfækt* antager, at Luxdorph medtog de nævnte takkeprædikener for mageskiftet, fordi teksterne var endnu et udtryk for en nyskabt politisk idé om mediekampaner. Men var forbøn og tak i kirkerne for begivenheder i politikken og kongehuset ikke snarere en velprøvet tradition? Det omtales knap, at noget lignende foregik i Slesvig. I Elsmark f.eks. omtaler bondedagbogen, at dagen blev formet som en bede- og taksigelsesdag, hvor Gud blev takket for at have afvendt kvægsygen, givet ny frugtbarhed og have sikret fred og ro efter det forræderiske angreb på kong Christian. En sådan version var til at forstå for bønderne og var ikke usædvanlig for dem. Scenen i København havde en pendant i provinsen.

Struensees trykkefrihed var enestående i samtiden, og den fik langvarig betydning, også i hertugdømmerne. Ganske vist blev den ubegrænsede frihed senere begrænset, men forhåndscensur var som hovedregel bortfaldet. Det forklarer, at Flensborg-digteren Henrich Harries i 1790'erne kunne prise kongen, som den, der sikrede undersåtterne tanke-, tale- og trykkefrihed. *Grov Konfækt* viser, hvordan friheden lagde grunden til en ny offentlighed og kaster et nyt og overraskende lys over datidens

socialt liv på den københavnske scene. Den samtidige digitalisering af Luxdorps samling åbner for nye studier. Måske kan det også en dag blive afdækket, i hvilket omfang friheden også i provinsen gav anledning til en trykkefrihedsoffentlighed, som fortjener nærmere omtale.

Lars N. Henningsen

Jakubowski-Tiessen, Manfred: Religiöse Weltsichten. Frömmigkeit, Kirchenkritik und Religionspolitik in den Herzogtümern Schleswig und Holstein.

Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte Band 63, Matthiesen Verlag, 2020, 286 sider.

Forfatteren er et kendt navn inden for Slesvig-Holstens kirkehistorie. Hans disputats fra 1983, *Der frühe Pietismus in Schleswig-Holstein*, er et standardværk om pietismens første tid i Sønderjylland (se Sønderjyske Årbøger 1984, s. 224f). Siden er det blevet til et stort forfatterskab. Bogen her genudgiver 14 afhandlinger, som er udkommet i forskellige sammenhænge. De trækker linjer gennem Slesvig og Holstens kirke- og fromhedshistorie siden reformationen og er relevante også set fra Sønderjylland – for kirken her var jo frem til 1920 knyttet sydpå mere end den var en del af kongerigetets kirke.

Hovedtema er skiftende tiders reformteologer, spiritualister og vakte lægfolk, som enkeltvis eller sammen følte anledning til at være utilfredse med den etablerede kirke. Præsteskabet blev efter reformationen en nærmest selvrekutterende stand, hvor der på vejen til embede forekom pres fra landsherren, bestiktelser, nepotisme eller krav om at ægte forgængerens enke eller datter. I 1710 havde f.eks. 43 % af præsterne i gottorpske provstier måttet gifte sig med en forgængerens enke eller datter for at få embede. Præsters levevis og ortodoksiens prædikener blev kritiseret. Stallerenken Anna Ovena Hoyers fra Ejdersted og teologen Frederik Brekling fra Hanved var nogle af dem, som ytrede kritik, og både kirkeledere og pietistiske præster søgte at skabe fornyelse af fromhedslivet. Den kompromisløse og stridbare præst Otto Strandinger fik afsked fra embeder på først Nordstand og derefter i Flensborg og blev til sidst udvist af den danske konges lande. Herrnhuterne måtte som separatistisk bevægelse gå en problemfyldt vej, indtil oplysningstidens tolerance gav dem plads i Christiansfeld. De var i slægtskab med folkene i Deutsche Christentumsgesellschaft, som siden 1786 havde tilhængere i Flensborg, Sydslesvig og Ditmarsken. Også i dette selskabs

små vakte kredse samledes man i stille protest mod den rådende rationalisme i statskirken. Modsætningen mellem vakte lægfolk og etableret kirke var ligeledes udgangspunkt, da vækkelsesprædikanten Peter Larsen-Skræppenborg fra 1830'erne overførte de gudelige forsamlinger fra Fyn til Nordslesvig og her kom i konkurrence med betydelig aktivitet fra Brødremenigheden. Dens Bibelforening og Missionsforening dannede i disse år nye kredse og fordelte bibler, Nye Testamenter, traktater, opbyggelsesskrifter og missionsblade og samlede tilhængere i hundredvis til årlige missionsfester i Christiansfeld.

Lidt uden for dette hovedtema indeholder bogen afhandlinger om de tidlige jødiske menigheder, og om, hvordan kirkefolk fortolkede periodens stormfloder og hungerkatastrofer som Guds straf. Interessant er et indblik i kirkens kamp for at fastholde søndagen som kirkelig hviledag under den nye tids jernbane- og industrikulturs betingelser.

Bogens niveau er videnskabeligt, hvor alt er bygget solidt på ældre og nyere dansk og tysk forskning og utrykte kilder i tyske og danske arkiver. Alt er formuleret i et klart og lettilgængeligt tysk, og der er både sted- og personregister. Enkelte gentagelser har været uundgåelige, da artiklerne er sammenbragte børn. I fremstillingen af pietisternes og de stille, vakte kredses opposition mod den rådende kirke kunne man have ønsket lidt bredere præsentation af det, de var oppe imod, således rationalismen sidst i 1700-årene. Men generelt kan disse velformulerede og velunderbyggede nedslag i en lang kirkehistorie anbefales varmt til alle særligt interesserede.

Lars N. Henningsen

Kraack, Detlev; Schröter, Martin J. (red.): Wendezeiten 1500-1600.

Glauben und Leben zwischen Norm und Abweichung.

Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins Band 128, Matthiesen Verlag, 2020, 302 sider.

Slesvig-Holsten har en væsentlig og meget spændende historie angående Reformationstiden fra omkring år 1500. Da Martin Luther slog sine teser op i Wittenberg i 1517 fik det også historiske konsekvenser for hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Snart kom de religiøse transformationer også hertil, hvilket som bekendt udløste Reformationen, hvor den evangelisk lutherske landskirke blev den dominerende institution. Den historiske proces i denne transformation er imidlertid kompliceret, og mange aspekter og vinkler kan og skal diskuteres. Med dette for

øje blev der i jubilæumsåret 2017 afholdt et dagsseminar i Riddersalen på Plön Slot. Arrangørerne var selskaberne Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, Arbeitskreis für Wirtschafts- und Socialgeschichte Sleswig-Holsteins, Arbeitsgemeinschaft für Heimatkunde im Kreis Plön e.V. og Verein für katholische Kirchengeschichte in Hamburg und Sleswig-Holstein e.V.

Dagen blev afholdt under titlen *Wendezeiten 1500-1600. Glauben und Leben zwischen Norm und Abweichung*, og temaet var således 1500-1600-tallets omvæltning i troen og livet med fokus på Slesvig-Holsten. Der blev holdt syv foredrag, som nu danner grundlaget for denne bog. Detlev Kraack og Martin J. Schröter har stået for at redigere oplægsholdernes foredrag til artikler, og så er der blevet suppleret op med yderligere bidrag inden for emnerne. Bogen er nemlig opdelt i tre hovedemner:

Rammesætning for Reformationen i Slesvig-Holsten og for Martin Luther.

Et blik på regionen Slesvig-Holsten, hvor Ditmarsken og Flensborg fremhæves som særlige eksempler på reformationsprocesser.

Udholdenhedskraften omkring det katolske livsbillede i Hamborg og Slesvig-Holsten i den tidlige moderne tid.

Hertil er der et stort og fint kapitel med kilde- og litteraturoversigt. Det giver et rigtig godt overblik over de udgivne værker inden for disse emner.

Der er alt i alt tale om en samling af artikler omkring Reformationen i Slesvig-Holsten af høj kvalitet. Inden for det første emne skriver Oliver Auge om de grundlæggende forudsætninger for den rolige Reformation i hertugdømmerne. Johannes Schilling skriver om Martin Luther og det samme gør Reimer Hansen med et andet blik. Andreas Müller skriver bredt om Reformationen i Slesvig-Holsten, mens Inge Mager skriver om to abbedisser, der disputerede henholdsvis før og efter Reformationen.

Inden for det andet emne tager Enno Bünz fat på spørgsmålet om, hvad ditmarskerne troede på inden Reformationen, mens Brinja Bauer dykker ned i den evangeliske martyr Heinrich von Zütphen. I den anden del af dette kapitel skriver Detlev Kraack om omvejene til en ny tro i Flensborgs reformationshistorie.

Inden for det tredje emne tager Martin J. Schröter fat på spørgsmålet om den katolske livsverden i tiden efter Reformationen.

Alle artikler kunne omtales mere udførligt, men særligt vil jeg gerne omtale Martin Luther-eksperten og professor i teologi, Johannes Schillings bidrag. På blot ni sider formår han kort og præcist at åbne op for

Martin Luther i rammesætningen og stille spørgsmålet: "Was macht Luther denn so bedeutend?". Det er jo et godt og relevant spørgsmål, som er så åbenlyst, at vi ofte glemmer at stille det i vores egen sammenhæng. Det er dog også et spørgsmål, som der givetvis vil komme mange forskellige svar på afhængigt af, hvem der svarer. Når man læser disse artikler skal man nemlig også huske, at de er skrevet af personer ud fra deres egen kontekst, og Johannes Schilling beskriver det ud fra sit eget teologiske ståsted og besvarer selv sit eget spørgsmål med ordene: "Denn er ist ein Lehrer zu einem lebenswerten Leben, das sich aus der Wahrnehmung der Wahrheit des Evangeliums erschließt". Andre reformationsforskere kunne nok komme med andre svar på, hvorfor Martin Luther stadig er interessant og relevant at beskæftige sig med, men det viser jo netop behovet for at tale om, diskutere og beskæftige sig med reformationstiden såvel i Slesvig-Holsten som andre steder. Jeg blev klogere af at læse denne bog, og jeg brugte meget tid på at reflektere over artiklernes indhold.

Karsten Merrald Sørensen

Mikkelsen, Lis: Helene Hansen – Et liv i strid og kærlighed.
Sprogforeningen, 2021, 260 sider.

Det er ikke mange kvinder, der bliver nævnt i forbindelse med tiden under tysk styre og Genforeningen i 1920. En undtagelse er dog H.P. Hanssens hustru Helene. Hun var gennem alle årene hans politiske sparringspartner og støtte og derfor en væsentlig del af fortællingen om hvordan målet om en genforening med Danmark i 1920 blev opnået. Nu har Lis Mikkelsen skrevet Helenes biografi, der fortæller historien set fra hendes synsvinkel. Helene Hanssen var født og opvokset i Ullerup og mødte som 19-årig den to år yngre H.P. Hanssen, der allerede på dette tidspunkt var engageret i den danske sag.

Selvom hun af natur helst foretrak at holde sig i baggrunden, bidrog hun til det politiske arbejde, der for dem begge var et livskald. Hun delte hans idealer og havde som ham flere ophold på Askov Højskole for at kvalificere sig til det nationale arbejde.

Parret blev hurtigt enige om at dedikere sig til de danske sønderjydere sag. Som led i arbejdet herfor, dygtiggjorde Helene sig inden for avisbranchen, da hun kom i lære på Fyns Tidende. Hun kunne på denne måde bidrage til H.P. Hanssens virke som redaktør og siden ejer af Aabenraaavisen Hejmdal. I takt med at H.P. Hanssens politiske virke

blev mere omfattende fik Helene ansvaret for både hjemmet, Hejmdal og børnene, som de gennem årene fik 10 af, herunder en dreng, der døde som lille.

Biografien er baseret på Helenes breve og datteren Ingeborg Refslund Thomsens biografi om moderen *Et dansk kvindesind*, der udkom i 1941. Mest interessant er det, at bogen fremlægger det spændende indhold fra de mange breve Helene skrev i årene 1882-1924. De giver en anden indsigt i tidens kendte personligheder og ægteparret Hanssens relation. Det er interessant at læse, at Helene i perioder også satte sin mand stolen for døren, selvom hun jo aldrig helt førte sine trusler ud i livet. Jeg har i hvert fald lyst til at se nærmere på de mange breve, der er bevaret fra hendes hånd. Som Lis Mikkelsen anfører er deres karakter meget privat, og man får virkelig en fornemmelse af, hvad der foregik bag facaden.

Lis Mikkelsen giver med sin biografi et meget interessant indblik i en på en gang almindelig, men også højst usædvanlig kvinde. Bogens opbygning kan diskuteres og det ville klæde biografien at ridse nogle temaer op, da den sidste halvdel har tendens til at blive opremsende, men man fornemmer, at Lis Mikkelsen har forstået Helenes personlighed til fulde. Alt i alt udfylder bogen et hul i fortællingen om den danske bevægelse og dens førstemand H.P. Hanssen. For, som det ofte er blevet anført, kunne hans projekt ikke være gennemført uden Helene. Og med denne bog får vi Helenes fortælling.

Mariann Kristensen

Nielsen, Sune Wadskjær: Rædselstiden.
Napoleons modstandere angriber Danmark i december 1813.
Forlaget Ritmester, 2020, 618 sider.

Den 1. december 1813 overskred russiske, svenske, tyske og britiske styrker, anført af den svenske kronprins Karl Johan, grænsen til Holsten og indledte et felttog op gennem hertugdømmerne. Det endte med freden i Kiel den 14. januar 1814, hvor Frederik VI måtte afstå Norge til den svenske konge. Forinden var danske styrker blevet indesluttet i fæstningen Rendsborg, og kosakker var nået helt til Ribe og Kolding. Den pågældende vinter blev derfor husket som "rædselstiden" eller "kosakvinteren".

Krigen var en udløber af Napoleonskrigene, hvor Danmark var på fransk side. Sverige havde i 1809 måttet afstå Finland til Rusland, og efterfølgende havde svenskerne valgt en af Napoleons marskaller, Jean-Baptiste Bernadotte, til kronprins under navnet Karl Johan. Hensigten

havde været at opnå fransk støtte til at generobre Finland, men Karl Johan valgte i stedet at tilslutte sig Frankrigs fjender mod til gengæld at få disses tilsagn om, at han kunne få Norge som erstatning for Finland. Det var dette løfte, som invasionen af hertugdømmerne skulle effektuere.

Bogen handler om den halvanden måned lange krig i hertugdømmerne. Men det er ikke traditionel militærhistorie eller udenrigspolitisk historie set fra generalernes og diplomaternes synsvinkel. Begivenhedsforløbet bliver derimod fortalt på grundlag af beretninger fra i alt 20 øjenvidner, der i brev-, dagbogs-, erindrings-, rapport- eller anden form har nedfældet deres oplevelser og indtryk. 15 danske, tre svenske, en brite og en mecklenburger. De 17 er militærpersoner, og så er der tre danske civile. Et russisk øjenvidne er der derimod ikke.

Krigen i hertugdømmerne bliver skildret dag for dag. Ikke alle 20 personer bidrager lige meget endsige optræder hver dag. Synsvinklen er de forskellige enkeltpersoners egne oplevelser. Der er mange officerer iblandt dem, men de er på mellem- og ikke på generalstabsniveau. Og vist er der en svensk general iblandt, men han befandt sig netop i felten og ikke i Karl Johans hovedkvarter. Af de 20 personer er der én kvinde, nemlig Elisabeth Hansen, der var så glødende begejstret for Frederik VI, at hun gerne satte liv og velfærd på spil for at bringe ham efterretningsrapporter om forholdene i hertugdømmerne.

Begivenhedsforløbet skildres altså først og fremmest af militærpersoner. Både slaget ved Bornhoved 7. december 1813 og bombardementet af fæstningen Glückstadt får omtale, det samme gør en række mindre træfninger, men bogen omhandler også emner som kommunikations-, transport-, forsynings-, sygdoms-, indkvarterings- og forplejnings- samt finansielle og materielle resurseproblemer foruden civilbefolkningens forhold og det barske vintervejr, alt sammen set i de 20 øjenvidners perspektiv.

For ikke at gøre fremstillingen for tung og citatspækket, har forfatteren valgt at genfortælle øjenvidnernes oplevelser i historisk nutidsform og undertiden som dialog mellem forskellige personer. Det medfører imidlertid, at det ikke altid står klart, hvor vidt et udsagn er fra kilden selv eller om det er forfatterens fortolkning. Når Hamborg således på side 366 bliver karakteriseret som "Tysklands mest grådige og dekadente by", er det så sekondløjtnant Hans Jørgen Blom, der selv skriver således, eller er det forfatterens egen tolkning af Bloms tanker?

Til sidst i bogen bliver de 20 personers senere skæbne fortalt, ligesom der her bliver gjort rede for kildekritiske problemer. Undervejs i be-

givenhedsfremstillingen bliver kildekritiske problemer og eventuelle uoverensstemmelser mellem forskellige beretninger derimod ikke taget op. Det kan der nok også være god mening med, da afsnittene ellers kunne være blevet overlæssede, men alligevel bevirker det forhold, at de kildekritiske bemærkninger altså nærmest er i et appendiks, at de ikke bliver udfoldet så frugtbart som de kunne være blevet.

Der er foretaget et grundigt og fortjenstfuldt arbejde med at opspore de 20 personers beretninger, hvoraf flere aldrig har været trykt. Forfatteren foregiver ikke, at disse 20 øjenvidneberetninger tilsammen giver et fuldkomment eller dækkende billede af krigsbegivenhederne. Der er derimod tale om 20 forskellige subjektive beretninger fra krigsforløbet, men det er heller ikke så lidt. Udvalget er dog ikke helt tilfældigt, for beretningerne er blevet sammenstykket, således at der har kunnet laves en sammenhængende skildring af begivenhederne frem til midten af januar 1814 set i et nedfra-perspektiv. Således er sekondløjtnant Clausen kun taget med, "fordi han tog aktiv del i udfaldet fra Glückstadt 22. december" (side 489).

Alt i alt er der tale om en anderledes, men vellykket måde at skrive krigshistorie på, nemlig nedfra, hvor fokus ikke er på fyrsternes, statsmændenes og generalernes beslutninger og disses betydning for krigen, men derimod på nogle udvalgte militære og enkelte civile øjenvidner, og hvordan de hver især oplevede konsekvenserne af de trufne beslutninger.

Michael Bregnsbo

**Remontius, Peter: Hertugbyen Augustenborg
– en historisk beretning om mennesker, livet og huse.**

*Forlaget Peter Remontius og "Hertugbyens udviklingsforum", 2020,
309 sider.*

Sønderjylland er velsignet med en rigdom af både faghistoriske og amatørhistoriske udgivelser, som resten af landet kun kan misunde. *Hertugbyen Augustenborg* er et skud på den lokalhistoriske stamme, båret af entusiasme, fortælleglæde og en stedets veneration. Bogen er udkommet på eget forlag i samarbejde med turist- og handelsorganisationen "Hertugbyens udviklingsforum".

Bogen åbner med seks korte, indledende kapitler på siderne 1-21, der skal give baggrund både historisk om Augustenborg som en hertugelig hovedby, om hertugslægten, diverse begreber og om bogens materiale,

omtale af enkelte tidligere udgivelser om augustenburgske emner mv. Herefter begynder den egentlige fremstilling, inddelt i 64 ligeledes ofte ret korte kapitler. Dertil kommer tolv korte kapitler om andre emner, f.eks. lov og straf, præsterne eller den markante hertuginde Louisa Augusta, i alt 309 sider inklusive apparat, herunder et helt nødvendigt personregister. På den ene side gør de mange kapitler bogen lettilgængelig. På den anden side giver det et let usammenhængende præg. De sidstnævnte tolv kapitler kunne nok med fordel have været placeret sammen med de første seks.

Men til sagen: "Dette er et forsøg på at vise 'Augustenburg – som det var engang'", hedder det side 22 med et citat af den mangeårige lokalarkivarmand i Augustenburg Hans Linds ord. Og det er, hvad det er: en tur i de af Augustenburgs gader, der kan henføres til den slotsby, som hertugerne byggede op omkring slottet. Med udgangspunkt i et ofte benyttet opmålingskort fra 1796 går det slag i slag med et kapitel per bygning, der er fotograferet, og teksten er understøttet af andre illustrationer. Der fortælles både om huset, om dets funktioner og løst og fast om dets beboere med blik på "som det var engang"; begrebet er absolut passende, for der er stor variation i den kronologiske ramme. Hvert kapitel veksler også i antal sider, tekst, fokus og illustrationsmateriale, så det er vitterligt nærmest som en levende fortalt byvandring på tryk. Kortet fra 1796 kan for øvrigt ses i Museet på Sønderborg Slot.

Til tider bliver denne fremstillingsform for snakkesalig for min smag, og har forfatteren ikke en vel stor interesse i emner som eventuelle hertugelige elskerinder, elskere og mulige følger af sådanne forbindelser? De dukker i hvert tilfælde op gang på gang, og det er måske ikke det væsentligste i en beretning om slotsbyens huse, der med vilje udelader netop slotsbygningerne, altså hvor de hertugelige familiemedlemmer selv boede. Men det til side, så får man undervejs stor viden om det enkelte hus og anlæg – og også om et par af dem, der ikke eksisterer mere. Ja, faktisk viger forfatteren ikke tilbage for at blive decideret pikeret på Augustenburgs vegne, som når han f.eks. side 24 foreslår kommunen bysanering i form af en hvid mur, der kan skærme en parkeringsplads, som i dag dominerer den gamle bymidte, og som er resultatet af en ufølsom tidligere nedrivning. Det forekommer nu alligevel uden for emnet, men man må bære over med entusiasmen på den fine, men medgivet gennem tiderne ikke altid særlig pænt behandlede, slotsbys vegne.

I et af de indledende kapitler søger forfatteren kort at klarlægge det augustenburgske arvekrav på Slesvig og Holsten samt grundene til

Første Slesvigske Krig og den hertugelige position deri. Det er og bliver vanskeligt stof med mange faldgruber, særligt når man skal gøre det kort. Det lykkes pænt, men det er dog slående, at der nærmest er en på hertugernes vegne krænket opfattelse, når der grundigt gøres opmærksom på, at den kommende danske konge Christian IXs brødre stod på oprørets side. Det skrives med kursiv og udråbstegn, som var det noget helt nyt, men er jo gammel, kendt viden. Forfatteren plæderer ellers for en balanceret opfattelse, men hvorfor så den slags udråb?

Bogens styrke er og bliver rundgangen i slotsbyen – og ganske særligt det store illustrationsmateriale. Man fornemmer tydeligt de mange, glade timer, der er gået med at finde det, og den lokalhistoriske viden, der skal til, for at placere det. Man skal dog holde tungen lige i munden, idet forfatteren ikke viger tilbage for at anvende fotomanipulation, f.eks. side 29, for at vise, hvorledes et nu ombygget hus oprindeligt kunne have set ud. Det angives i billedteksten, så man ved det, bevares, men jeg synes personligt ikke, det bør gøres. Et *still*-billede fra DRs serie om grænselandet 2020, der viser slottet med den slesvig-holstenske trikolorvøjende over hovedfløjen, skal illustrere udbruddet af Første Slesvigske Krig, men virker malplaceret, idet det er en såkaldt fakta-fiktion fra TV, skabt til en bestemt sammenhængende fortælling i netop dét medie.

Tilbage står dog, at det egentlige illustrationsmateriale med tilhørende forklaringer er en gave til fremtidige arbejder med Augustenburg som emne ved siden af, at det gør bogen til en udgivelse, man gerne bladrer og læser i. Det trækker også op, at illustrationsmaterialet, forstår man, nu er let tilgængeligt gennem forfatterens tilknytning til det lokalhistoriske arkiv. Finder en ny borger i byen ikke derhen lige med det samme, så kan vedkommende jo begynde med *Hertugbyen Augustenburg* og gennem den få en lettilgængelig indføring til det sted, hvor man nu er landet. Andre nysgerrige kan gerne gøre det samme.

Mikkel Venborg Pedersen

Stilling, Niels Peter: Danmarks Herregårde – Slesvig og Holsten. Gyldendal, 2021, 430 sider.

Den flittige og kyndige formidler af de danske herregårde, fhv. museumsinspektør Niels Peter Stilling, udgav i årene 2014-18 fire bind om *Danmarks Herregårde*. Efter nærmere omtanke syntes han, at landet syd for Kongeåen manglede, og det gør det jo tit i danske værker. Derfor har Stilling nu udgivet endnu et bind om en række udvalgte herregårde i

Slesvig (både det nuværende Sønderjylland og Sydslesvig) og Holsten. At kalde værket for et bind af "Danmarks Herregårde" er på den måde en tilsnigelse (man tænke sig reaktionerne, hvis en tysker udgav et værk om "gamle tyske byer" med Tønder, Aabenraa og Haderslev indbefattet ...). Men på den anden side er det sidste del af et samlet værk, som især er rettet mod et almindeligt dansk publikum. Og rigtigt er det, at hvor man i Slesvig-Holsten har haft en lang række udgivelser om "Schlösser und Herrenhäuser" (Peter Hirschfeld, Henning v. Rumohr mfl. 1960-89), har vi på dansk side kun haft de slesvig-holstenske herregårde med i populært-topografiske bøger samt i den landbrugshistoriske forskning.

Men hvorfor ikke bare det nuværende Sønderjylland? Her er Stilling i forordet inde på en vigtig pointe: Ikke mindst de østholstenske godser og deres slægter har spillet en væsentlig rolle både i den danske adel og i enevældens politiske historie. Her ligger de landsbyer, som har givet navn til en række kendte danske adelsslægter: Ahlefeldt, Sehestedt, Rantzau og Schinkel. Og en rejse til godserne mellem Kiel og Lübeck er som en rejse til 1700-tallets Frederiksstaden i København med navne som Reventlow, Schimmelmänn, Bernstorff, Brockdorff, Scheel-Plessen, Stolberg og Dehn. Og selv om både landboreformer og 2. verdenskrig har "toldet" mere af de tyske end de danske herregårde, sidder en del af slægterne stadig på deres godser. Samtidig kan man af slægtshistorierne se, at ikke få slægter bevarede deres ben i begge lande til op i vor egen tid: Holstein-Holsteinborg-slægten besad længe også Waterneverstorf og Bernstorff-Gyldensteenerne også Wotersen. 2. verdenskrig betød her flere brud: Schimmelmänn-familien på Lindenberg bevarede deres tyske loyalitet og bødede for den efter krigen – og Jenisch-familien fik deres godser Fussingø og Kalø beslaglagt af den danske stat, selv om de havde været aktive antinazister.

Værket indledes med en god og kyndig indledning om hertugdømmernes historie, og teksterne er velskrevne. Ikke mindst fornøjes man ved de mange fornemme fotografier, taget af forfatteren gennem flere år, som bidrager til at gøre værket smukt og indbydende. Men samtidig er det en meget traditionel herregårdsgennemgang i stil med de tidligere danske og tyske værker om slotte og herregårde. Hovedvægten ligger på historien og ejerslægterne samt hovedbygningerne, og haver og driftsbygninger er også med. Men de tilhørende godssamfund er kun undtagelsesvis nævnt (f.eks. hospitalet ved Damp), og det omgivende landskab er helt udeladt trods dets væld af alléer, monumenter, godshuse, driftsgårde osv. Ligeledes undlader Stilling helt at komme ind på de historiske godsstrukturer i Hertugdømmerne; det overlades til Car-

sten Porskrog Rasmussens lærde værker. Stilling understreger da også, at han i udvælgelsen af herregårde (33 i det gamle Slesvig, 40 i Holsten) har skelet til de enkelte steders arkitekturhistorie og de enkelte personligheder, knyttet til stedet. Så selv om forfatteren har medtaget mange for de fleste ukendte mindre herregårde, er der stadig en underskov af mindre godser i Holsten, som ingen har beskrevet.

Arkitekturhistorisk er Stilling rimeligt hjemme i 16-1700-tallets renæssance, barok og klassicisme. Her møder vi både navne, som er velkendte i den danske kunsthistorie som Rosenberg, Jardin og C. F. Hansen, og rent slesvig-holstenske arkitekter som Greggenhoffer, Dallin, C. G. Horn og den københavnsk uddannede Axel Bundsen. Stilling har dog ikke her fanget den nyeste forsknings påpejning af kontrasten mellem den regionale tradition og *Der Kopenhagener Schule*, når han f.eks. kalder Bundsens Knoop for snart "italiensk", snart "fynsk". Men når vi når op i 1800-tallet, afslører forfatteren desværre både en mangel på forståelse for historicismen og en næsten total mangel på kendskab til tysk arkitekturhistorie. Om de nygotiske byggerier på de holstenske godser (Saxtorf, Farve og Breitenburg) bruges ord som "misfoster" og "chateaulstil", som jeg troede var forsvundet med 1950'ernes modernistiske arkitektfordomme. Og burde Stilling ikke have skænket det en tanke, om gotiseringerne måske var et politisk signal vendt mod både Danmark og Preussen?

Om Prins Heinrichs Hemmelmark ved Slien (1901) skriver Stilling, at "stilsikkert er det på ingen måde", et udtryk for "charmerende stilforvirring". Men det er tværtimod yderst stilsikkert og et af de mest markante monumenter for det sværmeri for engelsk stil, som omkring år 1900 gik over Tyskland, inklusiv både kejserfamilien og progressive kredse. Og så forbigår Stilling helt, at arkitekten, Ernst Eberhard Ihne var den officielle hofarkitekt for både Friedrich III og Wilhelm II og et af tidens store navne. Ved det nærliggende Altenhof (ombygget 1904-10 af familien Reventlow) nævner forfatteren kun, at arkitekten Paul Schultze-Naumburg byggede Cecilienhof i Potsdam og senere blev nazist, tilsyneladende uvidende om, at han var grundlæggeren af den tyske *Heimatschutz*-bevægelse og som arkitekturskribent påvirkede store dele af Europa. Dermed har Stilling heller ikke haft blik for *Heimatschutz*-arkitekturen på herregårdene, f.eks. Ernst Prinz' fornemme portbygning til Pronstorf 1914 eller "Ole Liese" på Panker.

Alligevel håber jeg på en god udbredelse af værket nord og øst for Kongeåen: Læs om herregården og især om slægterne: De er en del af Danmarks centrale historie. Og tag så arkitekturhistorien med et gran salt.

Peter Dragsbo

Sørensen, Frode: Det røde hjørne. I.P. Nielsen 1873-1952. Sprogforeningen og ArbejderArkivet, 2020, 303 sider.

Efter Genforeningen 1920 sendte det danske Socialdemokrati den sjællandske parti- og fagforeningsfunktionær I.P. Nielsen til Sønderborg Amt som kandidat til Folketinget. Han slog sig ned i sommerhuset "Hytten" ved Dynt Strand og sikrede valgkredsen for sit parti frem til 1943. Selvom forfatteren Frode Sørensen er medlem af I.P. Nielsen-fonden, lader han ikke det foreliggende værks formelle hovedperson løbe med hele rampelyset. Bogen er langt fra en biografi i traditionel forstand. I.P. Niensens liv er snarere den kronologiske ramme for en større fortælling om Sønderborgs lokalhistorie og regionens historie set i et socialdemokratisk perspektiv. Værket er struktureret som 62 overskuelige essays. Enkelte handler om I.P. Niensens liv, mens langt de fleste behandler forskellige aspekter af arbejderbevægelsen i Sønderborg og Sønderjylland, fra etableringen af Danmarks Socialdemokratiske Ungdom over de tyske arbejderforeninger til politiske flygtninge fra Hitler-Tyskland, endnu andre er helliget enkelte begivenheder som eksempel Folketingsvalget 1929 eller de lokale følger af Augustoprøret 29. August 1943. Mens I.P. Nielsen i lange stræk spiller en birolle og ofte blot nævnes i forbifarten, så præsenteres et bredt galleri af andre personligheder, som læsere med forkundskab til Sønderborgs lokalpolitik og faglige organisering i perioden, vil kunne nikke genkendende til, lige fra den mangeårige S-borgmester Johan Jacobsen, der spiller en vigtig rolle i flere kapitler, til den tysksindede fagforeningsmand Oscar Preuss. Bogen giver også plads til en lang række nationale og internationale honoratiores, der har besøgt landsdelen fra Tysklands tidligere Rigsministerpræsident Philipp Scheidemann, over K. K. Steinke, Laust Rasmussen til kronprinsparret Frederik og Ingrid. For at holde styr på det store antal hoved- og biroller er bogen udstyret med et 12-siders personregister. Til gengæld må læsere, der interesserer sig for kilder og baggrundslitteratur tage til takke med en enkelt side bagerst i bogen.

For Sørensen, der selv er tidligere socialdemokratisk MF'er og endda kortvarigt minister, er vandringeren i I.P. Niensens fodspor en tur til den socialdemokratiske guldalder, hvor arbejderklassen voksede, Socialdemokratiet var det dominerende arbejderparti, og Thorvald Stauning støvsugede nationen for stemmer. Og forfatteren er ikke sen til at fastslå, "at Stauning havde set helt rigtigt, da han fik I.P. – som hurtigt blev hans kaldenavn – til Sønderjylland" (s. 27). Det er givetvis rigtigt, og

både den lokale forankring I.P. Nielsen ad åre opbyggede og hans genvalg kunne tale herfor. Da Socialdemokratiet gik frem ved næsten hvert eneste valg i hele mellemkrigstiden, havde det vel også krævet et vist talent at forkludre genvalgene. Uden at våge sig ud på det kontrafaktiske overdrev, kunne det have været spændende, hvis Sørensen havde gjort det helt klart, hvad i I.P. Niensens individuelle indsats det var, der gjorde udpegelsen af netop ham og ikke en af partiets andre koryfæer til Socialdemokratiets udsending til Sønderborg til det helt rigtige valg.

Selvom Sørensen ikke eksplicit italesætter det sådan, så er en af bogens røde tråde, den integrative rolle, som Socialdemokratiet kom til at spille i Sønderborg. Den nationale splittelse mellem dansksindede og tysksindede var på mange måder definerende for både regionens identitet og historie. I den sammenhæng var den socialdemokratiske arbejderbevægelses daværende internationalistiske tilgang og ikke mindst de gode kontakter til det tyske søsterparti en god platform, hvor forskellige interesser blandt arbejderne kunne forenes. Her kunne danske socialdemokrater, tidligere medlemmer af den Sønderjyske Arbejderforening og tidligere tyske arbejderledere finde et fælles hjem, hvor de nationale skillelinjer ikke spillede samme rolle som for eksempel i de danske borgerlige partier. Sørensen viser, hvordan Socialdemokratiet fandt støtte hos tysksindede for at sikre sig flertal lokalt, hvordan de danske og tyske socialdemokratier med Stauning-Wels-overenskomsten i 1923 søgte at få ro om 1920-grænsen, og hvordan Herning-aftalen kombinerede samarbejde med Slesvigsk Parti med socialdemokratisk støtte til de tysksindedes kulturelle arbejde i Sønderjylland. Nødvendigheden af forsoning, samliv og samarbejde mellem arbejderne i stedet for nationale konfrontationer, gav I.P. Nielsen en stemme ved byrådsvalget i 1929: "Sønderborg er en by med en national blanding, der risikerer at leve dør om dør, som hund og kat" (s. 83).

Både til højre og til venstre for Sønderborgs socialdemokrater var der naturligvis udfordringer og splittelse i arbejderbevægelsens rækker. Ikke desto mindre tegner Sørensen et klart billede af partiet, som den dominerende politiske strømning i tiden. Skæbneslaget skulle blive mod nazisterne både nord og syd for grænsen. En indirekte følge heraf var, at socialdemokraterne mistede deres adkomst til borgmesterposten i Sønderborg, da de tysksindede repræsentanter drev mod højre og derfor ikke længere kunne støtte en socialdemokrat, om end kandidaten, fagforeningsfunktionæren Preuss var tysk. Bogens rammeperson I.P. Niensens afstand til tidens totalitære ismer belægges med klare citater.

Et lille Leitmotiv i bogen er I.P. Niensens filantropiske arbejde. Fra starten af det politiske arbejde til hans livs efterår engagerede han sig frivilligt til fordel for svage, ikke mindst for de børn, der kom i klemme i verdenspolitikken. Sørensen citerer ham for en særlig stærk udtalelse i 1917: "Man kan diskutere, hvem der er skyld i krige, men én ting er sikkert, det er i hvert fald ikke børnenes skyld" (s. 213). Til trods for at han blev politisk skoset for at hjælpe blandt andet tyske børn efter 1920, holdt han fast i sit engagement. I 1927 var I.P. Nielsen medinitiativtager til Sønderjysk Hjælpefond, et arbejde der blandt andet bragte socialdemokraten tæt på den kongelige protektor kronprinsesse Ingrid.

Bogen bærer præg af et behjertet arbejde, hvor Frode Sørensen med stor flid har støvet samtidens aviser igennem; desuden har han inddraget arkivmateriale fra Rigsarkivet i Åbenrå og fra Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek i København. Sørensen har naturligvis også trukket på samlingen i Lokalhistorisk Arkiv for Arbejderbevægelsen i Sønderborg Kommune, hvis bestyrelse han sidder i spidsen for. Sørensen er også – i øvrigt ligesom I.P. Nielsen – medlem af Sprogforeningen for Sønderjyllands og Dansk Kultursamfund af 1910's bestyrelser. Forfatteren er med andre ord en lokal- og arbejderhistorisk ildsjæl, hvilket bogen i høj grad lever af. Engagementet giver sig også udtryk i en righoldigt illustreret bog, der kommer godt rundt ikke bare i det røde hjørne af historien, men i regionens historie generelt

Thomas Wegener Friis

Thomsen, Merete Bo: Danskhed under pres. Dansksindede sydslesvigere 1919-1933. Syddansk Universitetsforlag, 2021, 400 sider.

I 2018 fik Merete Bo Thomsen, dengang ph.d.-studerende ved Forskningsafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig og Syddansk Universitet, antaget sin afhandling med titlen "Dansksindede i udvalgte sydslesvigske landkommuner – nationale praksisser 1919-1933". Nu foreligger den i omarbejdet form som bog med titlen "Danskhed under pres. Dansksindede sydslesvigere 1919-1933". På omslagets bagside defineres presset som afstemningssituationen i Zone II i 1920 og kan måske ses som forlagets salgsargument i forlængelse af 100-året for grænsedragningen. Bogen kunne lige så godt have heddet "Sådan skabes et mindretal", for undersøgelsen handler mindre om en presset danskhed end om, hvordan dansk identifikation, sindelag og national

praksis med "mange ansigter og udtryksformer" blev fastholdt, levet og fremmet i landsognene umiddelbart syd for 1920-grænsen i perioden mellem Versailles-freden og nazisternes magtovertagelse i Tyskland. Det gøres på fortrinlig vis og med et sikkert blik for mangfoldighed og nuancer. Forfatteren identificerer 152 sikkert og 47 formentlig dansksindede familier (s. 22), hvis nationale praksisser rekonstrueres og analyseres. Dertil kommer en stor gruppe af "måske dansksindede".

I forbindelse med udgivelsen af afhandlingen har forfatteren valgt at flytte de fyldige, akademiske metodeafsnit fra begyndelsen af bogen til appendikser for interesserede læsere bagest (s. 19). Det giver god mening, når målgruppen primært er den alment interesserede læser; men det er ikke uproblematisk i forhold til bogens læselighed. For selv om teorien og metodeafsnittet nu findes som appendikser på s. 327-372, henviser forfatteren undervejs flere steder til teoretiske iagttagelser (fx s. 69, 296, 322 ff.), der må virke vanskeligt forståelige, medmindre man begynder med eller parallellæser appendikset. Det fulde udbytte af bogen opnår læseren først, når appendikset medtænkes undervejs. Og konklusionens meget relevante henvisninger til teoretikere giver bedre mening også for den alment interesserede læser. Det taler imod den valgte struktur, der fremstår som et kompromis.

Bogen er opdelt i 15 kapitler, to appendikser, som omfatter hhv. den teoretiske ramme og en nyttig redegørelse for metodevalg og kilder. Dertil et afsnit benævnt kapitel 18 med kilde- og litteraturfortegnelse, forkortelser, en billedkildfortegnelse samt tre bilag.

Efter en præcis indledning, som klart gør rede for hv-spørgsmålene: Hvad og hvornår, hvad taler vi om og hvad venter forude, følger en karakteristik af den sydslesvigske danskhed før 1914. Kapitel tre sammenfatter folkeafstemningen i 1920, mens kapitel fire karakteriserer Slesvig-Holsten og Weimarrepublikkens Tyskland. Kapitel fem placerer i hovedtræk det danske mindretal i Weimartiden.

På s. 69 begynder bogens centrale kapitler, der på grundig vis og ved at inddrage relevante teoretiske betragtninger undersøger de danske nationale praksisser i undersøgelsesområdet, som er landsogne umiddelbart syd for 1920-grænsen mellem Aventoft i vest og Oversø syd for Flensborg. I syv veldokumenterede, klart strukturerede, velskrevne kapitler undersøger forfatteren systematisk temaerne: De dansksindedes hverdagsbetingelser, vandelærerundervisning, kirke og præster, unges skole- og arbejdsophold i Danmark, børnenes socialisering og skolegang i eller uden for mindretallet, organiserede fællesskaber i form

af kvinde-, landbo-, elev-, ungdoms- og gymnastikforeninger samt de dansksprogede medier i sydslesvigske hjem. Det sker på grundlag af omfattende kildestudier, der muliggør en rekonstruktion af vilkårene for de dansksindede i sydslesvigske landsogne.

Resultaterne opsummeres i nyttige grafiske fremstillinger i kapitel 13, hvor de undersøgte familiers nationale praksismønstre kvantificeres. Dernæst følger i kapitel 14 korte personbeskrivelser af syv personer, der optræder i undersøgelsen.

Undersøgelsens resultater sammenfattes og sættes i relation til teoretiske betragtninger, der findes i det følgende appendiks. Konklusionen slutter med et relevant komparativt, men asynkront udblik til situationen i den transsylvanske by Cluj, som bygger på den amerikanske sociolog Rogers Brubaker og teams epokegørende studie af nationalistisk politik og hverdagsetnicitet i sameksistensen mellem den rumænske majoritet og den ungarske minoritet i området. Denne undersøgelse optræder som fodnote på s. 324, men er af ukendte grunde ikke medtaget i litteraturfortegnelsen, hvor den burde være medtaget på s. 389. Udblikket benyttes desværre ikke som afsæt til en komparativ betragtning, og derfor slutter konklusionen brat. Imidlertid kan Brubakers koncept hverdagsetnicitet genfindes i Merete Bo Thomsen begreb "De dansksindedes hverdagsbetingelser" (s. 69), som hun karakteriserer og analyserer på fineste vis.

Undersøgelsen bygger på omfattende kildestudier. Forfatteren har benyttet sig af 97 arkivpakker på Dansk Centralbibliotek, en på Bov Lokalarkiv, fem i Duborg-Skolens arkiv, 37 i det slesvig-holstenske landsarkiv, 30 i Rigsarkivet og fire i Flensborgs byarkiv. Dertil kommer arkivalier i privateje og en spørgeskemaundersøgelse med 14 respondenter. Kildegrundlaget suppleres med 115 publicerede kilder. Forfatteren har desuden benyttet sig af (mindst) 86 sekundære værker og otte periodika. Der ligger således en enorm flid og grundighed bag fremstillingen.

Merete Bo Thomsen har ydet et vigtigt bidrag til udforskningen af de dansksindedes historie i Sydslesvig. Hendes afhandling føjer et nyt perspektiv til de ganske mange studier i mindretallets organiserede historie og tilføjer græsrodspektivet som vigtig dimension. Hendes relevante sondring mellem uorganiserede og organiserede danske, det sikre blik for forskellige kategorier af dansksindethed med tre underkategorier defineret ud fra national adfærd: de hemmeligt, de privat praktiserende og de udadtil aktive dansksindede (s. 76) giver nye analytiske tilgange til forståelsen af de danske i Sydslesvig. Samtidig vises det, at de organi-

serede dansksindede, som udgør det danske mindretal, ikke er identisk med bruttostørrelsen af dansksindede. Således kunne man være dansksindet uden at være aktiv del af mindretallets organiserede aktiviteter.

Merete Bo Thomsens grundige bog er relevant for enhver med interesse for det danske mindretals og de dansksindedes historie i Sydslesvig.

Jørgen Kühl

Thomsen, Merete Bo: Sydslesvig: En dansk fortælling. Sydslesvigsk Forening 1920-2020.

Forskningsafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 2020, 296 sider.

Som så mange andre ting i jubilæumsåret 2020 blev de to mindretals jubilæumsfester naturligvis også ramt af den verdensomspændende coronapandemi, og flere arrangementer måtte aflyses på både tysk og dansk side af grænsen. Mindretallene fejrede dog ikke grænsedragningen, men derimod deres 100-års jubilæum. Merete Bo Thomsens bog *Sydslesvig: En dansk fortælling. Sydslesvigsk forening 1920-2020* er derfor et fint plaster på såret og giver det danske mindretal i Sydslesvig en enestående mulighed for at fortælle denne historie til resten af Danmark og især også grænselandet.

Bogen giver et kronologisk indblik i Sydslesvigsk Forenings (SSF) 100-årige historie. Fra den svære start, hvor de danske syd for grænsen efter en skuffende folkeafstemning, først skulle samle sig i en forening og dernæst kæmpe for overlevelse mod chikane fra tysk side, der gjorde et foreningsliv svært. Her følger man ad flere omgange vigtige personlige aktører – eksempelvis Johanne Born, der havde et vigtigt embede i SSFs første år. Hende kommer læseren til at følge tæt over flere kapitler, hvilket gør læsningen meget intim.

Tiden fra 1933-1945 kan for de danske og tyske mindretal ses som et sort kapitel i deres historie – på hver deres måde. For det danske mindretal bød tiden på en betydelig medlemsflugt samt diverse forulempelser fra rigstysk side – et minefyldt farvand for mindretallet. Bogen beskæftiger sig meget med denne svære tid og krydrer læseoplevelsen med personlige oplevelser fra forskellige aktører fra mindretallets rækker. Mindretallet betalte en stor pris i denne tid. Med 242 faldne unge mindretalsdanskere i tysk krigsuniform og et medlemstal decimeret til blot 2.728, stod mindretalsledelsen over for en stor udfordring. Udfordringen blev dog lettet en smule, da der kom en stor tilgang af nye

medlemmer efter krigen. Spørgsmålet var så, hvordan mindretallet undgik nazister inden for egne rækker. Et spændende afsnit, som Merete Bo Thomsen behandler i bogen, og som bestemt kunne analyseres dybere i forbindelse med en anden forskning.

Anden halvdel af bogen fokuserer på nogle skelsættende begivenheder i SSFs historie fra 1950 og opefter – startende med et godt citat af Hans Tønnsen, der på mange måder "smider nazikortet" og anklager

I Jon Tholstrups anmeldelse af Merete Bo Thomsens bog "Sydslesvig: En dansk fortælling" ses det, at undertitlen er "Sydslesvigsk Forening 1920-2020", men det sidste er egentlig en tilsnigelse. Faktisk blev Sydslesvigs Forening først stiftet den 15. november 1946, hvorfra billedet stammer. Forløberen hed Den slesvigske Forening, men dens politiske virke kunne ikke anerkendes af den britiske besættelsesmagt, så løsningen blev i stedet at oprette en ny dansk kulturel forening, Sydslesvigsk Forening. En ny formel politisk repræsentation fik det danske mindretal først i 1948 i form af Sydslesvigsk Vælgerforening. Billedkilde: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, fotograf Heinrich Hinz.

politikerne i landdagen i Kiel for at være sammenlignelige med nazisterne hvad angår undertrykkelse af nationale mindretal. Sådanne citater øger spændingen i læsningen, og lige netop Tønnsens ordvalg viser, hvordan forholdet mellem mindretal og flertal kunne være i efterkrigsårene. I de følgende afsnit skriver Merete Bo Thomsen blandt andet om Bonn-København-erklæringerne, der afløste Kiel-erklæringen og sørgede for grundlæggende rettigheder for mindretallene på begge sider af grænsen, hvilket blev et stort vendepunkt for SSF og mindretallet. Også sprog- og sindelagsdebatten, der i og for sig til stadighed føres i mindretallet i dag, får en speciel plads i denne kronologi. Merete Bo Thomsen tager dog også fat i nogle udfordringer som mindretallets står eller har stået overfor. Eksempler på dette kunne være debatten om mindretallenes hus i Flensborg, eller den fejlslåede Minority-Safepack underskriftsindsamling, der trak negative overskrifter – også i Danmark. Hele værket viser, hvordan mindretalslivet syd for grænsen, og i det hele taget SSFs arbejde i de forgange 100 år, var en balancegang mellem identitet, kultur og sprog, men også mellem fjendskab og venskab mellem flertal og mindretal i grænseregionen.

Bogen rundes af med et kapitel om fremtidshåb og fremtidstanker. Her understreger Merete Bo Thomsen, hvad formålet med denne bog var. "En jubilæumsbog kan have mange ansigter. I nogle tilfælde ender det med det rene rygklapperi, mens det i andre tilfælde kan give anledning til en kritisk analyse af fortidens fejltrin og succeser. Ingen af delene har været hensigten med den herværende bog. I stedet har det været målet at beskrive, hvordan udviklingen over tid har forandret det danske mindretal...", og det må man sige, at Merete Bo Thomsen er lykkedes med. Bogen er et frisk input skrevet i et klart og tydeligt sprog. Den kan klart anbefales og bør læses af mindretallet, men især også af folk i Danmark. 100-året for genforeningen satte mindretallene på dagsordenen i Danmark, og denne bog kan i særdeleshed bidrage med at fremme dansk forståelse for mindretal.

Jon Thulstrup

Forfatterliste

Nils Abraham, dr. phil., fil. mag. (Uppsala), professor,
Hochschule für Polizei und öffentliche Verwaltung NRW i Köln,
e-mail: nilsabraham@web.de

Jens Andresen, cand.agro., tidligere formand for Grænseforeningen,
e-mail: jensandresen@bbsyd.dk

Michael Bregnsbo, ph.d., lektor, Syddansk Universitet Odense,
Institut for Historie, e-mail: bregnsbo@sdu.dk

Steffen Lind Christensen, akademisk medarbejder, ph.d.,
Aalborg Universitetsbibliotek, e-mail: steffenlc86@gmail.com

Katrine Crone, ph.d.-studerende ved Historie og Klassiske Studier
på Aarhus Universitet. e-mail: kcp@cas.au.dk

Peter Dragsbo, mag.art., tidl. museumsdirektør Sønderborg Slot,
e-mail: peter@dragsbo.dk

Thomas Wegener Friis, ph.d., lektor, Syddansk Universitet Odense,
Institut for Historie, e-mail: twfriis@sdu.dk

Lars N. Henningsen, dr.phil., tidl. arkiv- og forskningsleder, tilknyttet
Studiecenter for Sønderjyllands Historie ved Rigsarkivet Aabenraa,
e-mail: larsnhenningsen@gmail.com

Sten Haarløv, cand. theol. og ph.d., sognepræst, Løgumkloster Kirke
og Sogn, e-mail: steha@km.dk

Elsemarie Dam-Jensen, cand.mag, museumsinspektør,
Museum Sønderjylland, e-mail: elda@msj.dk

Mariann Kristensen, cand.mag., museumsinspektør,
Museum Sønderjylland, e-mail: makr@msj.dk

Jørgen Kühl, ph.d. og professor, rektor A.P. Møller Skolen,
e-mail: joergen.kuehl@gmail.com

Lisbeth Aagaard Lykke, cand.mag., arkivar ved Lokalhistorisk Arkiv
for Fredericia og Omegn hørende under Museerne i Fredericia,
e-mail: lisbeth.lykke@fredericia.dk

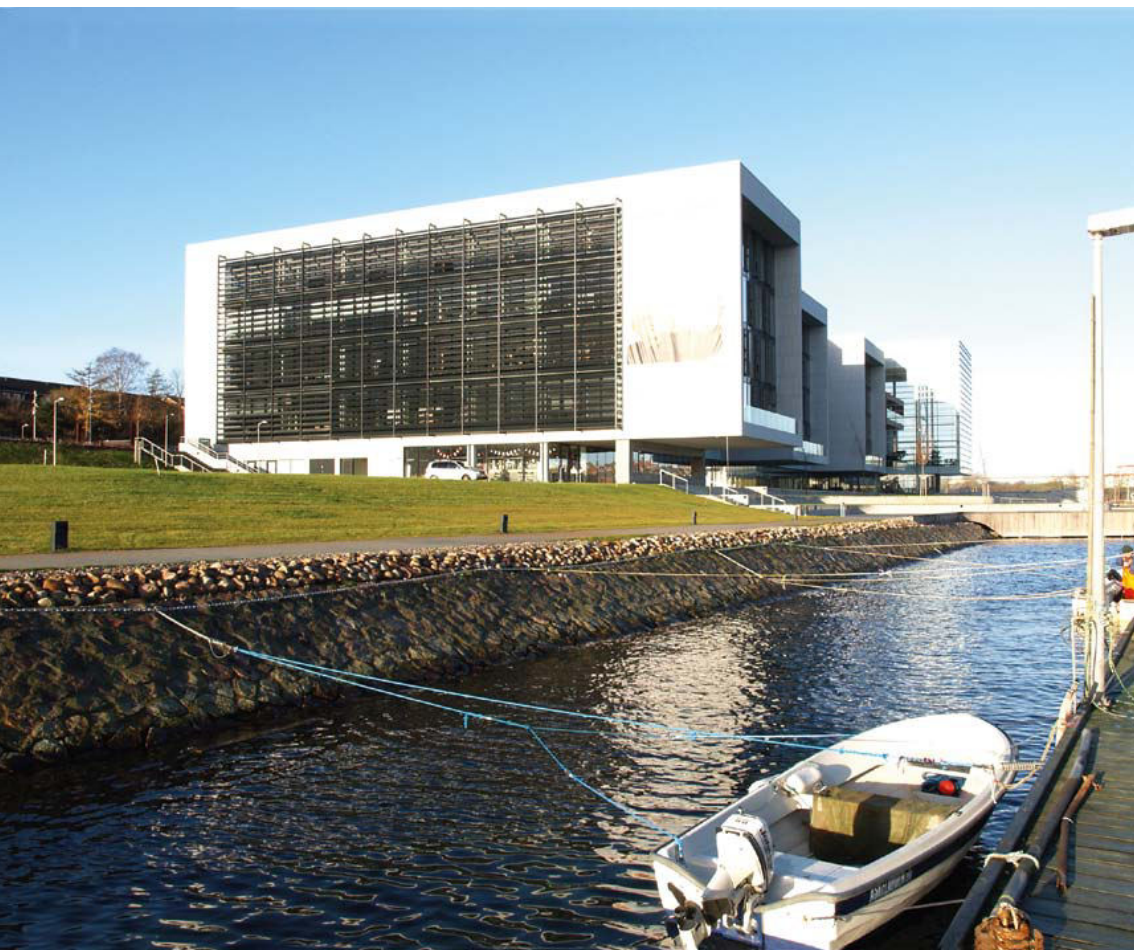
Henning Nielsen, arkæolog, mag.art., tidl. Museum Sønderjylland –
Arkæologi Haderslev, e-mail: hm.nielsen@live.dk

Mogens Rostgaard Nissen, ph.d., arkiv- og forskningsleder,
Forskningsafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for
Sydslesvig, e-mail: mnrn@dcbib.dk

Mikkel Venborg Pedersen, ph.d. og dr.phil., seniorforsker,
Nationalmuseet, e-mail: mikkelsen@natmus.dk

Karsten Merrald Sørensen, ph.d., museumsleder, Museerne i
Fredericia, e-mail: karsten.sorensen@fredericia.dk

Jon Thulstrup, ph.d.-studerende, Syddansk Universitet Odense/Bund
Deutscher Nordschleswiger, e-mail: jonthul@sdu.dk

Center for Grænseregionsforskning – se beretningen til højre – er hjemmehørende ved Institut for Statskundskab, Syddansk Universitet, men placeret i Sønderborg på Sundevedsiden i den markante bygning, Alsion. Her drives tværfaglig forskning i grænser, grænseregioner og mindretal. Billedkilde: Museum Sønderjyllands Mediearkiv, fotograf Hans Arne Madsen.

Arkiver, museer og forskningsinstitutioner 2020

Center for Grænseregionsforskning, Institut for Statskundskab, Syddansk Universitet

Det var også på Center for Grænseregionsforskning et år, der fik et helt andet forløb end planlagt. Det er jo efterhånden jubilæer, der bestemmer forskning og udadvendt aktivitet, og 2020 havde som bekendt et af de uundgåelige regionale på dagsordenen med store forventninger om igen at få fortalt de gamle kære historier uden alt for megen skepsis. Det tyndede dog hurtigt ud i den ellers lange liste af arrangementer, foredrag og konferencer, som hundredåret for folkeafstemningerne og grænsedragningen i 1920 havde lagt op til. Alligevel blev det retrospektivt set alligevel til en lang række bidrag på regionalt og nationalt plan, som samlet bidrog til at markere centeret i jubilæumsåret på overbevisende måde.

Centeret var medarrangør af den åbningskonference, der – i samarbejde med Folketinget og Grænseforeningen – fandt sted i Landstingsalen på Christiansborg Slot den 10. januar 2020. Siden var vi aktive ved flere af de arrangementer, der faktisk nåede at blive afholdt nord og syd for grænsen og i Berlin. Og naturligvis deltog vi i flere virtuelle konferencer og diskussioner. Blandt de mere bemærkelsesværdige eksempler var vores bidrag til Danmarks Radios serie i fire dele i foråret 2020, hvor adjungeret professor Hans Schultz Hansen og post.doc. Caroline Elisabeth Weber medvirkede i selve serien, og professor Steen Bo Frandsen deltog i to af de tilknyttede diskussioner. Jubilæet endte i øvrigt ikke i 2020, men fortsætter med flere udskudte arrangementer i 2021.

Pandemien og ikke mindst den helt usædvanlige lukning af den dansk-tyske grænse stillede os over for store vanskeligheder – mange af centerets medarbejdere er bosiddende syd for grænsen og kunne ikke komme til deres arbejdsplads. Til gengæld åbnede denne erfaring og grænseregionens reaktioner på hele situationen naturligt forskningsfelter og rejste nye spørgsmål, der givetvis vil slå igennem i centerets aktiviteter og forskningsresultater efterfølgende.

Nedlukningen af universiteterne krævede en særlig indsats af de medarbejdere, der havde meget undervisning og især for alle med sær-

lige udfordringer i dagligdagen ved siden af. Det var noget helt nyt at flytte undervisning online, men det fungerede hurtigt vældig godt, og der var generelt en overvejende oplevelse af stor effektivitet og omstillingsevne. Det lykkedes at bringe de studerende igennem forårsemesteren med gode resultater. Nedlukningen var også en hæmsko for forskningen, der ikke kunne benytte biblioteker og arkiver som normalt. Alle, der tilmed havde en opgave, der egentlig forudsatte interviews og feltarbejde, var særlig hårdt ramt. Med hensyn til udgivelser levede centeret dog op til vanlig standard.

Centeret har fået tilknyttet Caroline Elisabeth Weber som post.doc. Hendes projekt drejer sig om det tyske mindretals erindringssteder i Nordslesvig. Det var ikke en let begyndelse i betragtning af corona. I foråret forsvarede hun i øvrigt sin ph.d. om Kieleruniversitetets skandinaviske kontakter.

Steen Bo Frandsen

Danevirke Museum

Årets højdepunkt på Danevirke Museum (DAMU) har været meddelelsen om, at museet får en ny, større bygning i de næste år. Efter at A.P. Møller Fonden og Augustinus Fonden havde stillet i udsigt at støtte Sydslesvigsk Forenings museumsprojekt med 60 henholdsvis 13 millioner kroner, gav Folketinget og delstatsregeringen i Kiel ved årets udgang tilsagn om at støtte driften af et nyt museum med hver 1 million kroner om året. Det forventes, at det ny museum på cirka 1.600 m² vil kunne åbnes i anden halvdel af 2024. Fra april 2022 vil DAMU have til huse i et midlertidigt informationscenter.

Denne fornyelse falder godt i tråd med den øvrige udvikling omkring verdensarven Hedeby-Danevirke og især museets nærområde. I samarbejde med Kreis Schleswig-Flensburg, Dannevirke kommune og fredningsmyndigheden Archäologisches Landesamt har DAMU i første halvår 2021 været med til at udvikle planer for nye rundveje, formidlingsstationer og infrastruktur. Sammen med det ny museum vil disse tiltag i de kommende år sikre gæsterne en god oplevelse ved et besøg i den Arkæologiske Park og langs voldene.

Corona sætter spor

Danevirke Museums arbejdsår har i høj grad været præget af pandemi-situationen. Efter den første nedlukning i Tyskland i marts-maj 2020 kunne museet genåbne medio maj med begrænset antal besøgende,

indtil samfundet atter blev lukket ned per 1. november. Juli 2020 blev en rekordmåned med et plus i betalende gæster på mere end 40 % i forhold til 2019. I alt nåede DAMU dog kun at have åbent i 14 af sæsonens 38 uger. Fratrækkes derudover perioder med forbud mod gruppeundervisning samt tider med grænselukning, har museet de facto kun været tilgængeligt for en stor del af sit kernepublikum i få måneder af 2020. Resultatet blev minus 7 % for betalende enkeltgæster, minus 65 % for voksne i grupper og ligeledes mere end en halvering af skoleeleverne.

Da der har været strenge begrænsninger med hensyn til ophold af grupper på museets udeområder i den Arkæologiske Park, har der tilmed fundet yderst få aktiviteter sted her. I september måned var der dog en enkelt mulighed for (med begrænset deltagerantal) at arrangere en "ildfest" med aktiviteter rundt omkring emnet. Med i alt over 200 deltagere bidrog den ikke mindst til at pleje forholdet mellem museet og lokalbefolkningen.

Ildfest på Danevirke Museum. Foto: Christina Weiß.

I 2021 fik museet mulighed for at genåbne den 19. marts. Hidtil har gæsterne været meget tilbageholdende. Turismen i området har været lukket ned indtil medio april, gruppe- og skolebesøg på museet er fortsat ikke tilladt i skrivende stund (medio maj), og der er krav om dokumentation for test, vaccination eller overstået covid-19. Også den stærke begrænsning i den grænseoverskridende trafik fra og til Danmark har gjort sit til, at museet fortsat må leve med lave besøgstal.

Udstillinger

Den 15. august 2020 kunne DAMU åbne sin første arkæologiske særudstilling nogensinde med fund fra vikingebopladsen i Ellingsted ved Danevirkes Krumvold. Fund fra jernalderen og vikingetiden peger på, at bopladsen på hele 5 hektar ikke kun har været et subcenter på vejen til og fra Hedeby, men har spillet en væsentlig rolle for handelen i området, allerede før vikingetidens største handelsplads blev grundlagt i starten af 800-tallet. De særdeles fine Ellingsted-fund omfatter udover handelsremedier og våben blandt andet også forgyldt hestetilbehør, to valkyriefibulaer og en enestående miniature af et skægget mandehoved med hjelm. Disse fund, der ikke har været vist for offentligheden tidligere, har DAMU kunnet låne ved de slesvig-holstenske delstatsmuseer, som det har et tæt samarbejde med. I anledning af udstillingen udgav museet en lille katalog på dansk og tysk, som stadig kan fås på museet og i en ny onlineshop, som er blevet oprettet under nedlukningen og indtil videre klarer sig fint.

Danevirke Museum genåbnede 2021 med sin anden særudstilling i anledning af hundredåret for folkeafstemningen om grænsen. *Fra grænsekamp til kulturel frihed – 100 år med det danske*

Fund fra Ellingsted.
Foto: Archäologisches Landesamt SH.

og *det tyske mindretal* er blevet til i et samarbejde mellem DAMU og Deutsches Museum Nordschleswig i Sønderborg med støtte fra Den slesvig-holstenske Landdag og delstatens Investitionsbank SH. Informationsvæggene formidler komprimeret på dansk og tysk de to mindretals historie og deres forhold til grænsen siden 1920. Den tyske version af disse informationsvægge samt udstillingsgenstande fra de to museer præsenteres i september-oktober 2021 i delstatsparlamentets bygning i Kiel. Der vises de sammen med en fotoudstilling med 30 store kunstneriske portrætter af mindretalsmedlemmer og deres udsagn om mindretallene i dag. Denne del af 2020-udstillingen er ligeledes blevet til i samarbejdet mellem de to mindretalsmuseer, der i al stilfærdighed nok har været skelsættende.

Derudover har DAMU fortsat sin aktualisering af den permanente udstilling. Der er blandt andet blevet bygget en særlig del op omkring en teglsten fra Valdemarsmuren med et menneskeligt fodaftryk, som blev opdaget ved restaureringsarbejder i efteråret 2020. Denne fascinerende genstand er det første umiddelbare spor af et menneske i forbindelse med Danevirke.

Formidling

På de indre linjer blev der fortsat arbejdet med at videreudvikle museets skoletjeneste. Projektet finansieres af Folketingets Sydslesvigudvalg for årene 2020-23 og munder ud i et nyt besøgsforløb, som skal stå klart i sommeren 2021. Meget tyder dog på, at der ikke vil være lejlighed til at afprøve det i praksis før efteråret, da al undervisning uden for skolerne aktuelt stadig er forbudt i Slesvig-Holsten. Programmet færdiggøres af pædagog Maja Viereck, som i marts 2021 tog over efter Lisbeth Bredholt-Christensen.

Museet kunne i sommeren 2020 tage nyt materiale til børnefamilier i brug. Der er blandt andet blevet udviklet en quiz til museets små gæster, som bliver taget meget vel imod og helt øjensynligt øger familiernes opholdskvalitet på stedet. Det var der trods alt god lejlighed til at afprøve i 2020 – et af lyspunkterne for museet var, at andelen af børn, som kommer med forældre eller bedsteforældre, er steget i 2020.

Den nok største formidlingssucces har dog været, at nedlukningsperioden har givet mulighed for at arbejde med en hårdt tiltrængt publikation om Danevirke. *Danevirke – Danmarks fødselsattest og verdens kulturarv*, der udkom til efteråret, henvender sig til det brede publikum og tager højde for de væsentlige nye forskningsresultater, som er

fremkommet siden de sidste danske Danevirke-monografier af Jørgen Kühl/Nis Hardt i 1999 og H. Hellmuth Andersen i 2004. Bogen, som er skrevet af undertegnede nuværende museumsleder i samarbejde med dennes forgænger, Nis Hardt, er ikke mindst faldet på et tørt sted syd for grænsen, hvor man næsten skal 100 år tilbage for at finde en omfattende populær fremstilling af det gamle danske forsvarsanlæg på tysk. Det første tyske oplag på 600 var således også udsolgt efter seks uger, og det andet oplag er i skrivende god på vej til at blive det samme.

Lars Erik Bethge

Deutsches Archiv Nordschleswig

Arkivets indflytning i museumsbygningens lokaler er gennemført. Først måtte såvel museets som arkivets magasiner imidlertid anbringes sammen i et foreløbigt kælderrum, idet det andet kælderområde i den gamle bygning frem til midten af 2021 først skal renoveres og indrettes efter kravene til et magasin. Først derefter kan arkivet "brede sig" i sit fulde omfang og arkivalierne placeres i de dertil bestemte reolsektioner.

Vi er meget tilfredse med beslutningen om at sammenlægge arkiv og museum i en så enestående smuk bygning. Hvor det oprindeligt drejede sig om primært organisatoriske forhold, så vil det i 2021 meget stærkt handle om arkivets synlighed udadtil og om åbningen/tilgængeligheden af arkivet og dets materialer. Her vil efterfølgeren for Frank Lubowitz, der gik på pension i november 2020, Nina Jebsen, tage fat og sammen med Hauke Grella udarbejde et koncept.

Indvielsen af bygningen den 7. august 2020 var en stor succes trods corona-pandemien. Det er ikke kun arkivet, der har forlagt sin residens til Sønderborg, men også den lokalhistoriske arbejdsgruppe, hvis sekretærfunktion også fremover vil blive varetaget af den nye arkivledelse.

Grundet den i efteråret 2020 på ny skærpede corona-situation er alle begivenheder, konferencer og foredrag stort set faldet væk, så der på dette område desværre ikke er noget nævneværdigt at berette.

Nina Jebsen

Forskningsafdelingen (FA) og Den Slesvigske Samling (DSS) ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

I lighed med sidste år har dette år også været præget af corona-restriktionerne. Det har betydet en del aflysninger af planlagte arrangementer, og at dele af markeringen af hundredåret for Genforeningen først har kunnet gennemføres i 2021. Trods de svære betingelser lykkedes det

at afslutte en række projekter, som formidler Genforeningstiden fra et sydslesvigsk perspektiv. Blandt andet afsluttedes de to store projekter med støtte fra Sydslesvigudvalget: *Afstemningstiden og 2020 i sydslesvigsk perspektiv og 1920-2020 – 100 år i Genforeningens tegn*. Samtidig har vi igen i år udbygget vores righoldige samlinger i både arkivet og Den Slesvigske Samling – både gennem afleveringer, donationer og bogkøb – så vi også efter 2020 er stedet, hvor grænsehistorien kan udforskes.

Formidling

Hovedelementerne i de ovennævnte Genforeningsprojekter er dokumentaren *Kampen om grænsen*, som blev vist på DR i maj sidste år, bogudgivelsen *Genforeningen 1920 – Da Danmark blev samlet*, skrevet af Simon Kratholm Ankjærgaard, et tema på danmarkshistorien.dk om grænsedragning og afstemningskamp i Mellemslesvig i 1920 og en international konference om folkeafstemningerne efter 1. verdenskrig, som blev afholdt i samarbejde med European Center for Minority Issues. Som nævnt i beretningen sidste år måtte vi udskyde konferencen til 2021. Da deltagerne kom fra hele Europa, blev konferencen afholdt virtuelt den 3.-4. juni.

En vigtig del af projekterne var at formidle afstemningstiden til børn og unge. I den forbindelse har vi lavet et interaktivt virtuelt dilemmaspil om 1920, som var en del af Genforeningsbussen, der kørte rundt til skoleklasser i både Danmark og Sydslesvig. Derudover har vi i samarbejde med Stadtmuseum Schleswig lavet udstillingen *DilemmaKids 1920 – Børn og unge i grænsekampen*, som skildrer, hvordan børn aktivt deltog i afstemningskampen i 1920. Udstillingen har også været ramt af nedlukningerne, men nåede at være opstillet på både Stadtmuseum Schleswig og Dansk Centralbibliotek i Flensborg.

Både dokumentar, bog, tema og dilemmaspil har været populære bidrag til fejringen af jubilæumsåret 2020. Det er blandt andet blevet illustreret ved, at dokumentaren blev genudsendt på DR i foråret 2021, at temaet på danmarkshistorien.dk i en lang periode var blandt de tre mest benyttede på portalen og gennem gode evalueringer af dilemmaspillet. For fortsat at give skoleklasser mulighed for at bruge dilemmaspillet og materialerne fra *DilemmaKids 1920* er der lavet en onlineversion af dilemmaspil og udstilling, som kan tilgås på Den Slesvigske Samlings hjemmeside.

Som sidste led i markeringen af Genforeningsjubilæet har vi fra 20. maj til 19. juni 2021 haft udstillingen *Grænsen er nået – afstemningsplaka-*

ter fra 1920 på biblioteket i Flensborg. Her var udstillet cirka 60 afstemningsplakater fra afstemningszonerne i Slesvig samt fra lignende folkeafstemninger i andre egne af Europa. Udstillingen var udarbejdet af Dansk Plakatmuseum i Den gamle By i Aarhus og opstillet i samarbejde mellem DSS og Sydslesvigs danske Kunstforening.

I løbet af året er det også lykkedes at afholde en række foredrag i Sydslesvig og i Danmark, ligesom der er lavet rundvisninger på Centralbiblioteket i Flensborg samt byvandring i Flensborg for forskellige danske og tyske besøgsgrupper. Indsatsen på formidlingsområdet er imidlertid blevet hæmmet af corona, hvilket har betydet, at deltagelsen i flere formidlingsarrangementer er blevet aflyst eller har måttet afholdes virtuelt.

Forskning og arkiv

I løbet af det seneste år har medarbejderne ved FA og DSS udgivet flere bøger og artikler. Blandt andet udkom to bøger skrevet af Merete Bo Thomsen. Den første var *Sydslesvig – en dansk fortælling. Sydslesvigsk Forening 1920-2020*, der via kilder, som ikke tidligere har været benyttet, har fokuseret på foreningens betydning for medlemmerne. Den anden – *Danskhed under pres. Dansksindede sydslesvigere 1919-1933* – er en udgivelse af hendes ph.d.-afhandling, som blev forsvaret for et par år siden. Denne bog omhandler de dansksindede familier i landdistrikterne i Sydslesvig, og hvordan de praktiserede deres danskhed i årene efter 1. verdenskrig. Martin Bo Nørregård har medvirket til genudgivelsen af H.C. Brodersens krigsdagbog fra 1. verdenskrig, *I ildlinjen: H.C. Brodersens krigsdagbog 1914-1919*, som omhandler Brodersens oplevelser som soldat i den tyske hær under 1. verdenskrig.

Desuden har vi udgivet en række fagartikler i diverse tidsskrifter, der blandt andet omhandler Genforeningen, nødpenge samt klagesager fra det danske og det frisiske mindretal i 1950'erne.

Vi har brugt en del af nedlukningerne til at digitalisere arkivmateriale, blandt andet for at kunne hjælpe brugere, som ikke har kunnet besøge arkivet. Vi har desuden scannet meget materiale vedrørende dansksindede soldater under 2. verdenskrig, som er benyttet i forbindelse med et digitalt undervisningsforløb for historiestuderende på SDU.

Klaus Tolstrup Petersen og
Mogens Rostgaard Nissen

Frøslevlejrens Museum

Besøgstal

Museet havde 30.500 gæster mod lige godt 25.000 i 2019. Dette på trods af, at museet fra marts til og med maj var lukket på grund af corona.

Corona medførte imidlertid en øget indenlandsk turisme, som søgte fra øst mod vest. Alene i juli måned havde museet 14.500 gæster. Den statslige rabat på billetprisen har sikkert også haft en gavnlig virkning på besøgstallet, men stigningen i besøgstallet fortsatte i august, da rabatten ophørte. Med de corona-retningslinjer, der blev indført med hensyn til især afstands- og hygiejnekrav, lå besøgstallet lige på grænsen af, hvad museet kunne håndtere. På grund af en helt ekstraordinær og dedikeret indsats fra personalet gik det dog.

Derimod oplevede museet en voldsom tilbagegang i antallet af forudbestilte foredrag og omvisninger. Kun 82 arrangementer blev det til i 2020 mod 225 i 2019.

Formidling, forskning, publiceringer og andet

Ligeledes grundet corona blev en del af de eksterne foredrag, som museumschef Henrik Skov Kristensen havde truffet aftale om, aflyst. I alt har han i 2020 holdt tolv eksterne foredrag. Til gengæld medvirkede han i mere end en halv snes TV-udsendelser i anledning af dels 100-året for Genforeningen, dels 75-året for Befrielsen, ligesom han gav en række avisinterviews i samme anledning. Museumsinspektør Dennis Larsen holdt fem eksterne foredrag.

Museet arbejdede i 2019 og i begyndelsen af 2020 med forskellige formidlingsaktiviteter, som imidlertid alle måtte lægges i mølposen grundet corona. Det drejer sig blandt andet om et flugtspil udarbejdet i samarbejde med Useeum i Århus og om 'Lokumsrygter' på fangebarakkernes autentiske toiletter. Disse aktiviteter vil umiddelbart kunne iværksættes, når forholdene forhåbentlig normaliseres.

I samarbejde med produktionsselskabet Tikimedia udviklede og åbnede museet (noget forsinket) i oktober udstillingen *Børn og Unge i Krig*. Til dette formidlingsprojekt, som er finansieret af fondsmidler, knytter sig også en digital del, som kan tilgås på internettet. Museet håber, at ikke mindst skoler vil benytte sig af materialet og føle sig ansporet til at besøge museet.

I tilknytning til projektet var cand. mag. Gry Scavenius Bertelsen ansat på museet. Frem til denne projektansættelse var hun også i nogle

måneder ansat i forbindelse med samarbejdet mellem Frihedsmuseet og Frøslevlejrens Museum om at koordinere og tilgængeliggøre de databaser over fanger i Frøslevlejren, som museet råder over. Dette projekt vil blive genoptaget, når en finansiering kan skaffes.

Museumschef Henrik Skov Kristensen publicerede i 2020:

”Fangetransporten fra Frøslevlejren til Neuengamme den 15. september 1944”. I Peter Fransen, Jørgen Mikkelsen, Leif Hansen Nielsen (red.): *Over Grænser. Festskrift til Hans Schultz Hansen*, s. 297-323.

”19. september 1944. Interneringen og deportationen af politi og grænsegendarmeri”. I Henrik Gjøde Nielsen (red.): *Zise – Told- og skattemæssig årbog 2020*, s. 213-242.

”Tyske flygtninge fik husly i Danmark”. Anmeldelse af John V. Jensen: *Tyskere på flugt* i magasinet *Grænsen* nr. 3, juni 2020.

”Fortællinger om Besættelsen” i *JydskeVestkystens* befrielsestillæg den 3. maj 2020.

Henrik Skov Kristensen har endvidere fungeret som censor i faget historie ved landets universiteter og som fagfællebedømmer af videnskabelige arbejder.

Bog om Gestapos fangelejre i Danmark

Intet er så skidt, at det ikke er godt for noget: Hjemsendelsen fra marts til maj på grund af corona gav luft under vingerne til et bogprojekt, som Henrik Skov Kristensen over en længere årrække har samlet kilder til, nemlig en beskrivelse af de tyske politifangelejre Horserød og Frøslev. Et omfattende manuskript med titlen *Gestapos fangelejre i Danmark. Horserød 1943-44, Frøslev 1944-45* blev færdigt i december 2020, og bogværket forventes udgivet i august 2021.

Dennis Larsen har i 2020 fortsat sit arbejde med et manuskript, som har arbejdstitlen *Danske SS-straffefanger, desertører og henrettede i tyske SS-straffelejre, fængsler og interneringslejre 1941-1945*.

Julius Bomholt prisen

Henrik Skov Kristensen blev i december 2020 tildelt Kulturministerens Julius Bomholt forskningspris. Prisen, som han fik for sin disputats fra 2019, skulle have været overrakt ved et officielt arrangement i Frøslevlejrens Museum den 14. december, men i sidste øjeblik måtte det aflyses grundet skærpede corona-retningslinjer.

Kommandørgården

Også Nationalmuseets Kommandørgård på Rømø havde en flot fremgang i besøgstallet, idet godt 16.000 besøgte museet mod 12.700 i 2019.

Aviaaja Burkal Kleist blev i 2020 fast ansat i en halvdagsstilling med ansvar for publikumsbetjening og formidling.

Der har også i 2020 været et tæt samarbejde med Rømø Lokalmuseum, som i 2020 åbnede en ny fondsfinansieret udstilling i Kommandørgårdens lade om strandinger og forlis i tilknytning til Rømø.

Forvalter Alexander Köhler og Aviaaja Kleist har formået at tilføre Kommandørgården på Rømø ny energi.

Henrik Skov Kristensen

Museum Oldemorstof

Museum Oldemorstof var hårdt ramt af corona-restriktionerne i hele 2020. Først og fremmest har vi ikke kunnet afholde vores faste formidlingsaktiviteter hen over året, for eksempel Aktiv Ferie og Æbledag. Det har derfor været en sæson alene baseret på drop-in gæster, hvilket også var en udfordring med de gældende restriktioner. Selvom sommerferien var rigtig god, så kunne vi langt fra opveje de manglende gæster og kom ud med et markant dårligere besøgstal end normalt. Museet ser derfor frem til tiden, hvor vi kan genåbne helt uden restriktioner.

Den 5. februar 2020 – før verden gik af lave – kunne vi afholde et kursus for viderekomne i podning af frugttræer. Her deltog cirka 15 kursister, der modtog undervisning i de mere raffinerede former for podning. Underviser var Boi Jensen, Holstebro, der i mange år har drevet planteskole med fokus på bevaring af gamle frugtsorter.

I anledning af 100-års jubilæet åbnede museet sæsonen med en udstilling af afstemningsplakater fra 1920.

Mads Mikkel Tørsleff

Museum Sønderjylland

Årsberetningen for Museum Sønderjylland for 2020 afspejler ligesom alle andre årsberetninger fra danske museer den helt usædvanlige situation, at corona-pandemien i lange perioder lammede både det danske og det internationale samfund, lukkede museer og stort set alle andre offentlige aktiviteter og med ét slag ændrede alle planer og vilkår.

Museum Sønderjylland havde i de foregående år og særligt i 2019 lagt betydelige kræfter i at forberede tilbud og aktiviteter i genfor-

eningsåret 2020, som ville sætte et stærkt fokus på Sønderjylland og give museet en vigtig mulighed for at vise de spændende og vidtrækkende perspektiver og ikke mindst relevansen af at være museum i et grænseland. Genforeningsaktiviteterne måtte desværre som helhed neddæmpes, og mange aktiviteter måtte aflyses, og det påvirkede også museet – om end det lykkedes at afvikle flere vigtige udstillinger og aktiviteter trods modgangen.

Som det fremgår af årsberetningen, satte coronaen heller ikke museets udvikling i stå. Især fortsatte byggeriet af Bevaringscenter Sønderjylland i Rødekro og arbejdet med at udarbejde en ny, mere fokuseret strategi for perioden 2021-2025, hvor der særligt lægges vægt på at styrke fire museer: Sønderborg Slot, Museerne i Tønder, Gram Lergrav og det nye, spændende museumsprojekt Navigator i Aabenraa.

Helt så galt som for andre museer, særligt i Østdanmark med deres større afhængighed af langdistanceturisme, gik året heller ikke med hensyn til besøgstal og indtjening. Der var store udsving, men alt i alt gav året et godt resultat, som også afspejlede sig i entréindtægterne. Museum Sønderjylland kom derfor trods de mange problemer og de skuffelser, der naturligvis er forbundet med, at et stort forarbejde og investeringer i vigtige aktiviteter delvis er spildt, flot i mål og kunne afslutte året med et regnskab i balance.

Både det nye, store bevaringscenter og genforeningsåret er vigtige eksempler på kernen i Museum Sønderjyllands arbejde. Museet vil ikke blot opfylde Museumslovens krav, men også arbejde for at gøre museet relevant for nutidens borgere. I bevaringscentret vil publikum, særligt børn og unge under uddannelse, blive budt inden for til vigtige diskussioner om, hvorfor vi bevarer genstande fra fortiden, og hvad de betyder for os i dag. Efter genforeningsjubilæet er det også tydeligt, at netop et museum som Museum Sønderjylland løfter et nationalt ansvar ved at være museum i et grænseland, og at problemstillingerne knyttet til grænselandets møde mellem danske og tyske fortsat er relevant. Det er både bestyrelse, ledelse og medarbejdere bevidste om, og arbejdet med både at være samtidsrelevant og at give gæsterne gode oplevelser vil fortsætte med fuld styrke, når corona-pandemien igen klinger af, og en ny normalsituation opstår.

*Simon Moberg Torp, bestyrelsesformand
Henrik Harnow, direktør*

Årsberetning 2020

Museum Sønderjyllands nye strategi 2021-2025

Museum Sønderjyllands bestyrelse vedtog i 2018 museets strategi for årene 2018-2025 – en ganske lang periode, som var motiveret af, at museet både gennemgik en omfattende omorganisering og satte en langsigtet retning for udviklingen på en række områder, særligt med fokus på gæsterne og på at forbedre de tilbud og den oplevelse, de møder på vore museer. Ultimo 2020 vedtog Museum Sønderjyllands bestyrelse en ny, revideret Strategi 2021-2025, som fastholder de lange linjer fra den tidligere strategi, men på en række områder fokuserer stærkere og skærper indsatsen. Derudover var der opnået en række resultater – mest synligt det store Bevaringscenter Sønderjylland – som nødvendiggjorde en revision af strategien, for at denne ikke skulle virke forældet.

Herunder bringes i punktform hovedindholdet af Strategi 2021-2025, som interesserede læsere kan hente i den uforkortede udgave på Museum Sønderjyllands hjemmeside. Strategi 2021-2025 er Museum Sønderjyllands plan for at udvikle rollen som vigtigt og relevant landsdelsmuseum med varetægelse af nationale ansvarsområder, som endnu flere sønderjyder, gæster fra andre landsdele og udenlandske turister besøger i fremtiden.

I museet arbejdes der systematisk og målrettet i forlængelse af strategien. Fokus i arbejdet sikres ved at lade strategien følge af årlige handlingsplaner, hvor strategiens mere langsigtede valg og mål nedbrydes i mindre dele og handlinger. Strategien sikrer en klar retning for personalet og sender nogle tydelige signaler til omverdenen om, hvor Museum Sønderjylland vil hen, og om det høje ambitionsniveau, museet har.

De overordnede strategiske mål kan ganske kort sammenfattes til

- Indsamling, bevaring og registrering
 - Afslutte byggeriet af Museum Sønderjyllands store bevaringscenter i Rødekro og ibrugtagning af anlægget, herunder magasiner, bevaringsarbejde og læringstilbud til skoler og andre gæster.
 - Gennemføre den krævende flytteproces fra Museum Sønderjyllands andre magasiner til det nye bevaringscenter og sikre orden på samlingerne.
 - Styrke indsamlingen af vigtige genstande på udvalgte områder, blandt andet nyere tid og Hans J. Wegners historie og ikoniske møbler.

- **Forskning**
 - Organisere forskningen i et forskningsudvalg, der rådgiver omkring forskning og har mulighed for at skabe attraktive vilkår for medarbejdere, der har potentiale til og ønsker om at forske.
 - Sikre et publiceringsniveau, der modsvarer museets størrelse og ambitioner.
 - Indgå i samarbejder med relevante eksterne parter, herunder universiteter, og forberede, udvikle og modne større forskningsprojekter med ekstern finansiering.
- **Formidling og kommunikation**
 - Sætte gæsten og den gode museumsoplevelse i centrum.
 - Udvikle museerne efter en klar prioritering med særlig vægt at skabe fire stærke brands: Sønderborg Slot, Museerne i Tønder, Gram Lergrav og Navigator – et nyt, samlet museum i Aabenraa.
 - Tilbyde større og mere ambitiøse særudstillinger koncentreret på færre udstillingssteder.
 - Tilbyde færre, men større og mere professionelle events.
- **Økonomi, drift og HR**
 - Udvikle Museum Sønderjyllands organisation til at understøtte og muliggøre museets overordnede vision.
 - Sikre fuld implementering og effektiv drift af anskaffede systemer (IT-området, virtuelle mødefaciliteter, telefoni, kassesystemer, Facility Management, MUS og APV, rekrutteringssystem med videre).
 - Sætte fokus i hele museet på bæredygtighed og verdensmål og sikre, at bevidste overvejelser og rationelle beslutninger indgår i alle dele af museets arbejde.

Bevaringscenter Sønderjylland

Primo 2018 lykkedes det at sikre finansiering af museets hidtil mest omfattende projekt både i logistisk, ressourcemæssig og finansiell forstand. Projektet med titlen *Din Kulturarv – Dit Museum* finansieres af generøse bevillinger fra de sønderjyske kommuner, A.P. Møller Fonden og Augustinus Fonden og er yderligere blevet suppleret med museets egne midler samt yderligere tilsagn om støtte til udvalgte dele af projektet fra Slots- og Kulturstyrelsen. Projektets totaløkonomi er på cirka 80 millioner kroner eksklusive moms.

Bevaringscenter Sønderjylland ved Rødekro kommer til at rumme både omfattende magasiner, modtagelse og konservering af genstande samt ikke mindst lærings- og laboratoriefaciliteter til at modtage skole-

og uddannelsessøgende børn og unge til nyskabende formidlingsforløb, som nu planlægges med forventet introduktion fra 2022.

Gennem hele 2020 har bevaringscentret været under opførelse, og ligesom i 2019 har der for en gruppe medarbejdere været et betydeligt tidsforbrug til dette projekt, som naturligvis har bestyrelsens og ledelsens stærke opmærksomhed. Der opstod kortvarigt bekymring for, om den byggeproces, som netop var påbegyndt, kunne blive negativt påvirket af corona-krisen, måske endog med standsning og efterfølgende forsinkelse af byggeriet til følge. Det er dog ikke sket, og entreprenøren BASE Erhverv er uførtrodt fortsat sammen med de mange underleverandører. Projektet forventes derfor fortsat klar til overtagelse 14. juni 2021, dog først med forventet indflytning fra efteråret, idet det skal

Opførelsen af Bevaringscenter Sønderjylland holdt fuld fart i 2020 og var begunstiget af godt vejr. Heller ikke corona påvirkede byggeriet. Her rejses de store, indfarvede betonelementer, der udgør ydervæggene i magasindelen. Foto: Fl. Wedell.

sikres, at det korrekte klima er opnået, før der flyttes genstande ind i magasindelen. Projektforløbet kan derfor fortsat betegnes som planmæssigt, og museet skylder entreprenøren tak for at have håndteret en vanskelig situation forbilledligt.

Ud over selve bevaringscentret har anlæg af udeområder omkring centret haft fokus gennem året, og det skitserede projekt, der blev accepteret ved årets udgang, indeholder anlæg af et varieret læringslandskab, der vil give hele byggeprojektet et yderligere løft. Slots- og Kulturstyrelsen bidrager delvis til denne del, ligesom museets bestyrelse har afsat yderligere midler til gennemførelse af denne del af projektet på et kvalitativt højt niveau. Af væsentlige beslutninger i årets løb skal desuden nævnes valg af røntgenanlæg, som er en bekostelig inventardel i det nye center.

Projektet har været gennemført med bistand fra museets byggerådgiver KUBEN og via månedlige byggemøder, heraf nogle virtuelle grundet corona-situationen. Rejsegildet blev holdt for en særlig indbudt skare på grund af corona-situationen og blev under omstændighederne godt og sikkert gennemført den 25. september med taler af blandt andre Aabenraas borgmester Thomas Andresen på vegne af de sønderjyske kommuner og kontorchef Ole Winther fra Slots- og Kulturstyrelsen.

Flytning fra MSJ's mange magasiner til det nye bevaringscenter

Klargøringen og nedpakningen af museets samlinger, som begyndte i maj 2018, fortsatte i hele 2020. Gennem næsten hele året arbejdede flytteholdet med samlingerne på Sønderborg Slot (1400m³), og ved årsskiftet rykkede flyttekaravanen til Gram for at klargøre samlingerne fra det tidligere Midtsønderjyllands Museum (150 m³). Uge for uge blev reolerne i mellemmagasinet i Sønderborg fyldt med henblik på at rykke omkring halvdelen af Museum Sønderjyllands genstande ind i det nye bevaringscenter, så snart det tages i brug.

Flytteprojektet er et uoverskueligt multiprojekt, som stiller store krav til medarbejdernes opfindsomhed, vedholdenhed og ikke mindst omstillingsparathed. Covid-19 gjorde det ikke lettere, men det lykkedes at holde processen i gang bortset fra ugerne med hård nedlukning. Det har fra begyndelsen været planen, at halvdelen af museets samlinger skulle flytte ind i bevaringscenteret i efteråret 2021. Dette ambitiøse mål blev der ikke ændret på i 2020.

Genforeningsjubilæet 2020

Forberedelserne til Genforeningsjubilæet i 2020 fyldte naturligvis allerede meget i 2019, hvor alle aktiviteter, udstillinger og tiltag i det år, som var helt særligt for museet, blev planlagt. Museum Sønderjylland forberedte meget store projekter, der på forskellig vis skulle sætte fokus på og formidle den måske vigtigste enkeltbegivenhed for Danmark i det 20. århundrede. Derfor var det naturligvis en stor skuffelse, at store dele af det regionale program til fejringen af hundredåret for Genforeningen måtte aflyses eller udskydes på grund af covid-19 krisen, men de væsentligste elementer i Museum Sønderjyllands bidrag gik lykkeligvis fri og kunne gennemføres.

Den 17. januar indviede Prinsesse Benedikte under overværelse af et særligt inviteret publikum den længe forberedte, ambitiøse langtidstudstilling på Sønderborg Slot – den største udstillingssatsning i årtier – *100 år med Danmark – Sønderjylland 1920-2019*. I de følgende uger og måneder frem til Danmarks nedlukning den 12. marts 2020 oplevede Museet på Sønderborg Slot en ganske overvældende søgning og interesse for den nye udstilling, som fik fine anmeldelser og omtale. Dronning Margrethe og prinsesse Benedikte besøgte Sønderborg Slot og fik en omvisning i udstillingen ved et privat besøg senere samme sommer.

Kunstudstillingen *Medgang og Modgang: Udvekslinger mellem dansk og tysk kunst* med visning på både Kunstmuseet i Tønder og Kunstmuseet Brundlund Slot blev realiseret og fik udmærkede anmeldelser, men blev desværre i nogen grad påvirket af den lange nedlukning. Lukningen i marts medførte blandt andet vanskeligheder med opbygning og indlån, der førte til, at udstillingen på de to kunstmuseer først kunne genåbnes ganske tæt på sommerferien.

Udstillingen *Genforeningens pris: H.P. Hanssens svære valg* (Kulturhistorie Aabenraa) blev også realiseret og vises fortsat i 2021.

Museets helt store satsning, Genforeningsbussen 2020, der skulle besøge 90 skoler over hele landet, blev realiseret uden indskrænkninger takket være en fornem ekstrabevilling fra Nordea Fonden og et bidrag fra Grænseforeningen, der tilsammen gjorde det muligt at tage turneen op igen i efteråret og køre helt frem til den nye nedlukning i december. I alt nåede bussen ud til 94 skoler og gymnasier med et samlet deltagerantal på 8.500. Genforeningsbussen var på flere planer et pilotprojekt for formidlingen over for skolerne: Den var tværfaglig i sit afsæt, den krydsede kommunegrænserne, og den havde karakter af en kampagne, der gjorde det muligt at bringe den sønderjyske historie ud til hele landet.

Fra udstillingen *Medgang & Modgang: Udvekslinger mellem dansk og tysk kunst*. Udstillingen var todelt, således at den ældre kunst (som på billedet) blev vist på Kunstmuseet i Tønder, mens den nyere kunst blev vist på Brundlund Slot. Foto: Lene Estehave.

Yderligere et bidrag, som bør nævnes her, var udgivelsen af det rigt illustrerede magasin, *Genforeningen 100 år. 1920-2020*, der med 14 læstede artikler og et delvist nyt billedmateriale sammenfattede begivenhederne og perspektiverne i de skelsættende år 1918-1920. Magasinet måtte genoptrykkes, efter at det første oplag var udsolgt.

DR's serie "Grænseland", som blev vist i perioden 17. maj-7. juni, benyttede i ret vid udstrækning flere af museets inspektører og satte en streg under, at der er vigtige kompetencer til stede på dette område blandt museets medarbejdere. Serien havde i øvrigt en positiv indvirkning på søgningen til særligt Cathrinesminde Teglværk og Sønderborg Slot, hvor dele af serien foregik.

Der er naturligvis grund til også at nævne, at museet så sig nødsaget til at aflyse et stort antal arrangementer, både mere omfattende arrangementer som den flot anlagte Hvalfestival i Gram og et ganske stort antal foredrag, byvandring og lignende. De arrangementer, der kunne afvikles, blev efter sommerferien i vid udstrækning afholdt med færre deltagere og var derfor ikke i stand til at generere de besøgstal og indtægter, der var forventet.

Udvikling af museerne

I henhold til museets strategi blev der søsat en del projekter med henblik på at styrke de fire fokusbureauer: Sønderborg Slot, Museerne i Tønder, Gram Lergrav og etableringen af det kommende museumsprojekt Navigator i Aabenraa.

I vestfløjen på Sønderborg Slot blev der etableret 450 m² særudstillingsfaciliteter, der tager sig indbydende ud, nykalket og malet, med delvis nye installationer og med ny, professionel lyssætning, og som i øvrigt er under opgradering med hensyn til klimamæssig overvågning og sikkerhed. De nye særudstillingslokaler vil blive indviet med udstillingen *Kunsternes Christian 2. – Fortolkninger i billedkunst, litteratur og drama* i juni 2021.

I samarbejde med indretningsarkitekt Anni Gram blev der også taget hul på projektet med at skabe en ny butik og café på slottet. Projektet er næste led i processen, efter at der i 2020 blev gennemført en gennemgribende modernisering af museets indgang og billetsalg og taget første skridt til at skabe et behageligt gårdrum med opholdsmuligheder for publikum. Den nye butik og café skal fungere som et supplement til den eksisterende butik i højsæsonen og styrke helhedsoplevelsen på slottet.

I 2020 var der yderligere afsat midler til en modernisering af butiksområdet på Museerne i Tønder, indtil en mere vidtrækkende fornyelse forhåbentlig kan realiseres i løbet af en kort årrække. På Museerne i Tønder har Museum Sønderjylland en vision om at skabe et mere sammenhængende hus med nye moderne udstillinger og en mere helstøbt gæsteoplevelse. Det er et omfattende og krævende projekt, der både indeholder idéudvikling af udstillinger og indhold og på samme tid afdækker funktionsbehov og deraf følgende om- og tilbygninger. Til dette formål nedsatte museet en arbejdsgruppe, der tog fat på arbejdet med en helhedsplan for Museerne i Tønder. Arbejdsgruppen, der er sammensat af en bred vifte af fagfolk fra museet og repræsentanter for museets venskabsforeninger, forventer at kunne præsentere et samlet projekt med budget for både museets bestyrelse og kommunalbestyrelsen i Tønder i efteråret 2021.

Også mindre projekter blev gennemført, blandt andet en modernisering af indgangspartiet til Arkæologi Haderslev, hvor der blev skabt bedre faciliteter for både aktiviteter og undervisning af skoleklasser samt større synlighed med vægt på at modtage gæsterne i øjenhøjde – eller som det med et glimt i øjet lyder på banneret foran museet: 10.000 år på en eftermiddag.

Viden & Samlinger

I 2019 blev registreringssystemet SARA lanceret og implementeret i de fleste statsanerkendte museer, og fra centralt hold blev data fra det ældre system Regin flyttet over i det nye system. Ikke alle steder gik flytningen problemfrit, og mange af problemerne blev først løst i 2020, således at SARA nu kan blive det stærke redskab i arbejdet med samlingerne lokalt og på tværs af danske museer, som var intentionen.

Forberedelserne forud for ibrugtagningen af det nye bevaringscenter lagde beslag på store ressourcer, for parallelt med flytتهholdet arbejdede enhederne med at få orden på samlingerne og indhente gamle efterslæb. På det kulturhistoriske område blev projekterne *industri* og *militaria* afsluttet, og tilladelse til udskillelse af en lang række dubletter og genstande med svag proveniens blev givet af Slots- og Kulturstyrelsen. Udskillelse af samlingerne på Jacob Michelsens Gård til Aabenraa Kommune blev ligeledes afsluttet og godkendt af styrelsen. På kunstens område blev registreringsefterslæbet afviklet, og store dele af den naturhistoriske samling blev gennemgået og registreret. Endelig afsluttede den arkæologiske enhed en række vigtige etaper i planen for afslutningen af ældre udgravningsrapporter, som er aftalt med Styrelsen.

Museets interne forskningsudvalg færdiggjorde sidst i 2020 en ny forskningsstrategi, der definerer rammerne og retningen for museets forskning i de kommende år.

Sidst på året 2020 underskrev Museum Sønderjylland og Syddansk Universitet en samarbejdsaftale, der fastlægger rammerne for et fremtidigt samarbejde om forskning, projektudvikling, undersøgelser i samlinger, praktikophold mm.

Indsamling og erhvervelser

På det arkæologiske område var indsamlingen præget af ekstraordinær travlhed i byggebranchen. I forbindelse med Baltic Pipeline-projektet undersøgte museet et 24 m bredt og 30 km langt bælte fra Gl. Ålbo ved Lillebælt til Lunderskov. Dette tværsnit bragte mange anlæg for dagen, herunder en række fine gårdanlæg fra ældre bronzealder. Undersøgelserne har vist, at området omkring Kolding Fjord har været særdeles tæt bebygget i ældre romersk jernalder, tiden lige efter Kristi fødsel. Blandt andet er der udgravet flere befæstede gårde omgivet af dobbeltstolpehegn, hvilket tyder på, at det har været en urolig tid ved Kolding Fjord i 2. århundrede efter Kristus. Undersøgelserne er med til at forklare baggrunden for Trældiget ved Lunderskov og sejlspærringerne ved Gudsøvig.

Et andet forsvarsværk kom i centrum, da museet udgravede en strækning af Olgerdiget ved Tinglev, hvor en lokal borgergruppe i samarbejde med museet skal opføre en cirka ti meter lang kopi af dette 16 km lange forsvarsværk fra 1. århundrede efter Kristus. Udgravningen fandt sted i en tidligere vej, som viste sig at dække over velbevarede rester af 90 stolper fra diget samt den tilhørende voldgrav i to faser. Det usædvanlige fund af en hel stolpe viser, at toppen af pælespærringen har været 2,20 til 2,30 meter over terræn. Dateringer af de mange stykker tømmer har i øvrigt bekræftet den samlede datering af Olgerdiget til året 31 efter Kristus med reparationer frem til begyndelsen af 2. århundrede efter Kristus.

Af øvrige fundlokaliteter kan fremhæves nogle meget sjældne voldgrave fra ældre bronzealder lokaliseret ved Nybøl. De er sandsynligvis blevet genanvendt i yngre romersk jernalder, samtidigt med våbenofringerne i den nærliggende Nydam Mose. Ved Bolderslev blev der udgravet et muligt soltempel fra den sidste del af stenalderen, og ved Herrestedgård ved Toftlund Kirke blev der udgravet fem fladmarksgrave fra ældre bronzealder, hvoraf én grav rummede rige gravgaver i form

Tre af museets arkæologer under udgravningen ved Herrestedgård, hvor der blandt andet blev fundet flere jordfæstegrave fra bronzealderen. Foto: MSJ.

af to vredne halsringe, tre arm- eller ankelringe samt en tutulus, det vil sige et kegleformet bæltebeslag. Ved samme udgravning lykkedes det i øvrigt endelig at lokalisere den landsby, der må have båret navnet Herrested. Oprindelig hed kirken og sognet nemlig Herrested efter denne landsby, men da den forsvandt i løbet af 1300-tallet, overtog kirken og sognet nabolandsbyens navn, Toflund.

Årets vigtigste historiske erhvervelse var 16 akvareller, udført af kunstneren Frederik Visby i og omkring Sønderborg under krigen i 1864, som museet fik som gave fra Kastellets Venner. Billederne viser både fredelige øjeblikke og selve kampene, det sidste dog på afstand. Vi ser torvet i Sønderborg før og efter bombardementet, Alssund med pontonbroen og med de ødelagte rester af den og meget andet.

Kunstenheden erhvervede med støtte fra 15. Juni Fonden fire værker af Rune Bosse (født 1987). Værkerne er del af en serie på i alt tolv værker i serien *Ur-Pflanze* (2018), som består af plantedele indsamlet i hen over et år – deraf værkets titel. Delene er tørret og sat sammen til en ny plante, en urplante, som alle andre planter udspringer af. Serien refererer således både til naturens skaberkraft, planteforædling og videnskabelige traditioner. Tre fotografiske værker af Per Bak Jensen (født 1949), nemlig *Gensyn* (2015), *Figur* (2015), *Spir* (2015) blev erhvervet med støtte fra Ny Carlsbergfondet, og i forlængelse af udstillingen af Hans Horns (1921-1989) værker på Sønderborg Slot købte museet et enkelt maleri med støtte fra SFT-Fonden. Årets store scoop var Hans J. Wegners ekstravagante *Knibtangstolen*. Den blev præsenteret på Snedkerlaugets Møbeludstilling i 1956 (Kunstindustrimuseet) og er en af de mest sjældne Wegner-stole. Modellen blev fremstillet hos snedkermester Johannes Hansen, der kom til at udføre flere af Wegners mest ikoniske og eksperimenterende møbler. Stolen blev købt med støtte fra Augustinus Fonden.

Hvert år foretager den naturhistoriske enhed en afrensning af profilet i Gram Lergrav, og 2020 dukkede der to særlige fund op, herunder fint bevarede gællegitterstave fra den store brugde-haj. Stavene har været en del af det filtreringsapparat, som hajen brugte, når den filtrerede små organismer fra havvandet. Det andet fund var en fint bevaret stor gravegang. Hvilket dyr der har lavet gangen, er usikkert, men en jomfruummer er et godt bud.

Publikum & Formidling

Året i Publikum & Formidling bød på en stor mængde arbejde og koordinering grundet de mange aflyste arrangementer og udskudte

udstillinger forårsaget af periodevis lukning og udfordringer med driften forbundet med corona-pandemien. Desværre medførte det også aflysning af en stor og ambitiøs Hvalfestival i Gram Lergrav og Det levende Teglværk på Cathrinesminde. Trods nedlukninger og aflysninger lykkedes det dog at afvikle en massiv kampagne for Genforeringsudstillingerne i både TV, radio og trykte medier. Det skete med støtte fra A. P. Møller Fonden og Ny Carlsberg Fonden til genstart af museerne efter forårets nedlukning, og museet er de pågældende fonde megen tak skyldig.

I 2020 fortsatte opbygningen af Publikum & Formidling ved supplerende af personaleressourcerne med en udstillingsarkitekt, en forretningsudvikler og en projektansat kommunikationsmedarbejder. De ekstra kræfter i afdelingen har skabt et fagligt løft og synlige resultater inden for både udstillingsarbejdet, butiksområdet og i den nationale og regionale pressedækning.

Som i de foregående år gennemførte afdelingen også Den nationale Brugerundersøgelse på Sønderborg Slot, Museerne i Tønder og Kunstmuseet Brundlund Slot. Undersøgelsen viser en flot gennemsnitlig vurdering på 8 ud af 10 for gæsternes samlede museumsoplevelse.

Økonomi & Drift

Arbejdet i afdelingen har været præget af en rolig og stabil drift med fortsat fokus på optimering af procedurerne omkring den økonomiske administration. Der er i forbindelse med corona-pandemien brugt en del ekstra ressourcer i både Økonomi og HR på administration af de forskellige støtteordninger. Her har det endnu en gang vist sig at være en fordel, at de administrative medarbejdere er samlet ét sted med deraf nemmere sparring og vidensdeling.

På HR-området blev den nye sygefraværspolitik, der blev påbegyndt i 2019, færdiggjort og implementeret i løbet af 2020. Den nye sygefraværspolitik medvirker til at sikre, at der nu sker en langt mere systematisk og dokumenteret opfølgning på sygefravær, ligesom den sikrer, at den lovpligtige opfølgning på længerevarende sygefravær finder sted. I forbindelse med implementering af den ny sygefraværspolitik tilbyder museets HR-medarbejder nu i langt højere grad at bistå i forbindelse med sygefraværssamtalerne for at sikre en ordentlig sagsbehandling. De nye kompetencer i HR betyder også, at der kan ydes rådgivning til særligt museets ledergruppe i forbindelse med afholdelse af sygefraværssamtaler og generel opfølgning på sygefravær.

Museets rekrutteringsproces blev i 2020 styrket betydeligt med anskaffelse og implementering af et rekrutteringssystem til håndtering af ansøgninger i første kvartal af 2020. Dette har nedbragt arbejdsbyrden med at sikre svarskrivelse til alle ansøgere samt fordeling af ansøgninger til ansættelsesudvalgene betragteligt, ligesom det har betydet en styrkelse i overholdelse af GDPR-reglerne i forhold til håndtering af ansøgninger. Det nye rekrutteringssystem har også lettet arbejdet for de ansættelsesudvalg, der nedsættes i forbindelse med rekruttering, da det nu er langt nemmere at danne sig et overblik over de indkomne ansøgninger og foretage en rating deraf.

Beskrivelsen af museets samlede on boarding-proces blev i 2020 påbegyndt med første udkast til en beskrivelse af museets rekrutteringsproces. Dette arbejde blev næsten færdiggjort i 2020, og beskrivelsen af museets rekrutteringsproces forventes at blive forelagt MED-udvalget primo 2021.

Ligesom i 2019 var der i 2020 fortsat både arbejdskrævende og økonomisk tunge opgaver knyttet til anskaffelser og implementering af nye tekniske systemer. På it-området blev museets nye it-setup med nyt hosting-center færdigimplementeret og driften konsolideret, således at museet nu kører på en fremtidssikret it-løsning med en langt højere grad af sikkerhed end tidligere. Implementeringen af den nye Office 365-løsning, der indebærer flytning af alle medarbejderes mails til den nye Office 365-løsning forløb stort set problemfrit, og hele organisationen var før sommerferien ovre på den nye løsning. I slutningen af 2019, blev der truffet beslutning om at opgradere og ensarte museets netværksløsning. Foruden en generel opgradering af hastigheden på internetlinjerne til alle museets lokaliteter i 2019 har alle lokaliteter nu også et ensartet netværks-setup med et administrativt netværk, der er sikkerhedsmæssigt adskilt fra de øvrige netværk, for eksempel gæsternetværk, tekniknetværk med flere. Derudover er der etableret overvågning af netværket, hvilket sikrer, at fejl og nedbrud opdages langt tidligere og dermed er til mindre gene for museets medarbejdere.

Det nærede ønske om et overordnet Facility Management-system, der kan sikre dokumentation og langt bedre overblik over museets omfattende bygningsmasse, blev en realitet med valget af et anerkendt system og indgåelsen af kontrakt i 2020 med gradvis implementering i de kommende år.

Endelig blev der valgt platform til et intranet, som dog først introduceres primo 2021, men forventes at forbedre den interne kommuni-

kation på tværs af museet og mellem ledelse og medarbejdere. For et museum, hvor distanceledelse er et grundvilkår, er der forventninger om, at intranettet kan sikre let og ensartet adgang til information for alle medarbejdere.

Udstillinger

- *100 år med Danmark – Sønderjylland siden Genforeningen*
Den 18. januar 2020 åbnede H.K.H. Prinsesse Benedikte udstillingen *100 år med Danmark – Sønderjylland siden Genforeningen* på Sønderborg Slot. Udstillingen er den hidtil mest ambitiøse på Sønderborg Slot og den største satsning siden 1970'erne. I fem rum på omkring 450 m² tager udstillingen gæsten gennem hundrede års dramatisk grænse-landshistorie. Udstillingen rummer både en rigdom af originale genstande fra kendte og ukendte sønderjyder samt digitale og interaktive formidlingselementer. Udstillingen blev anmeldt med 5 stjerner i Kristeligt Dagblad.
- *Medgang og Modgang – udvekslinger mellem dansk og tysk kunst*
På Kunstmuseet i Tønder og Kunstmuseet Brundlund Slot fejrede museet genforeningsjubileet og venskabsåret mellem Danmark og Tyskland i 2020 med en fælles udstilling. *Medgang & modgang – Udvekslinger mellem dansk og tysk kunst* behandlede forholdet mellem den danske og den tyske kunstscene over en periode på 200 år fra 1820 til 2020 – en periode, hvor der sås inspiration og venskab de to lande imellem, men også fjendskab og en afstand til de kunstneriske strømninger fra Tyskland herhjemme i Danmark. Udstillingen blev rost af anmelderne og fik 4 ud af 5 stjerner i både Politiken, Børsen og Jyllands Posten.
- *Genforeningens Pris: H.P. Hanssens svære valg*
Udstillingen, der fortsat kan ses, sætter fokus på de svære valg, H.P. Hanssen måtte træffe frem mod Sønderjyllands genforening med Danmark i 1920. Det var valg, der fik betydning for alle sønderjyder. I udstillingen opfordres publikum til at forholde sig aktivt til de valg, H. P. Hanssen måtte træffe. Udstillingen blev åbnet af folketingspolitikeren og tidligere minister Bertel Haarder den 17. september 2020.
- *Fiskegærdet fra Slivso – fiskeri i stenalderen*
I Arkæologi vises i museets forhal skiftende præsentationer af interessante fund, blandt andet for at imødekomme den interesse, der ofte knytter sig til nye fund omtalt i medierne. Den lille udstilling, *Fiskegærdet fra Slivso*, giver et indblik i, hvordan fiskeri foregik i stenalderen, og gav publikum adgang til at se det mere end 5000 år gamle fiskegærde.

Fra udstillingen 100 år med Danmark – Sønderjylland siden Genforeningen, som er den største udstillingssatsning på Sønderborg Slot i mange år. Her ses det særlige rum til visning af en film på tre vægflader, som sammen med lydsiden skaber en helhedsoplevelse, der tiltrækker gæsterne og fastholder dem gennem fortællingen. Foto: MSJ.

Forskning og publikationer Historie

- Henrik Harnow og Peter Fransen: *Teknisk Viden og Netværk i Forening*, Odense 2020.
- Mikkel Leth Jespersen: "Adelen i de slesvig-holstenske byer 1500-1700". I Mikkel Leth Jespersen og Mikkel Thelle (red.), *Land og by på tværs. Festskrift til Bjørn Poulsen i anledning af 65-års dagen*, Aarhus 2020, s. 217-249.
- Mikkel Leth Jespersen: "Flensborg og Dansk Vestindien". I Jeppe Nøvers og Anders Ravn Sørensen (red.), *Søfartshistorier. Danmarkshistorien til søs*, København 2020, s. 72-91.
- Mikkel Leth Jespersen: "Søfartsmiljøernes nationale sindelag i 1800-tallets Slesvig". I Peter Fransen, Jørgen Mikkelsen, Leif Hansen Nielsen (red.), *Over grænser. Festskrift til Hans Schultz Hansen*, Aabenraa 2020, s. 65-89.

- Mariann Kristensen og Lisette Juhl Hansen: "Afstemningsdagen vil give et tydeligt bevis for, at vi er danske". I Peter Fransen, Jørgen Mikkelsen, Leif Hansen Nielsen (red.), *Over grænser. Festskrift til Hans Schultz Hansen*, Aabenraa 2020, s. 235-251.
- Carsten Porskrog Rasmussen: "Nationalt land- og skovbrug?". I Peter Fransen, Jørgen Mikkelsen, Leif Hansen Nielsen (red.), *Over grænser. Festskrift til Hans Schultz Hansen*, Aabenraa 2020, s. 158-179.
- Carsten Porskrog Rasmussen: "Handelsbønder eller moderne landmænd? Optegnelsesbøger fra nordslesvigske bønder i 1700-tallet som kilder til landbrug og økonomi". I Mikkel Leth Jespersen og Mikkel Thelle (red.), *Land og by på tværs. Festskrift til Bjørn Poulsen i anledning af 65-års dagen*, Aarhus 2010, s. 456-485.
- Mette Guldborg, Asger Nørlund Christensen, Max Pedersen, Christina Folke Ax, Martin Rheinheimer og Elsemarie Dam-Jensen: "Handel og vandel. Dansk-hollandske kontakter i 1600-1700-tallet", *Temp – Tidsskrift for historie. Nr. 20* 2020, s. 36-61.

Ikke fagfællebedømt:

- Lisette Juhl Hansen, Carsten Porskrog Rasmussen, Axel Johnsen, Mariann Kristensen, René Rasmussen og Anne Marie Overgaard, Mikkel Leth Jespersen (red.): *Genforeningen 100 år. 1920-2020*, Sønderborg 2020.

Arkæologi

- Frauke Witte: „Gebackene Steine – Waldemar der Große und die Backsteinmauer im Danewerk“, *Ziegelei-Museum, 37, Bericht der Stiftung Ziegelei-Museum*, Hagedorn/Cham 2020, s. 6-25.

Kunst

- Inge Lise Mogensen Bech: "Kvinder i mytologier". I Erlend Høyersten (red.), *Mythologies: The Beginning and End of Civilizations*, Århus 2000, s. 86-100.

Besøgstal

Det er en central del af museets strategi, at museer er for alle, og at den gode historie er i centrum. Processen med at øge museets besøgstal har nu været i gang over flere år, men de væsentligste spring hænger ofte sammen med realiseringen af nye tiltag i form af udstillinger, forbedrede faciliteter og tilbud samt synlig markedsføring. God service skal stå i centrum af et besøg på et hvilket som helst af vore museer.

I de seneste år, hvor museet har øget sin indtjening, har der været en tydelig bevægelse i retning af, at der var en større andel af betalende gæster på museerne, og denne udvikling fortsatte i 2020. Derudover betød corona-situationen dog, at en række forventninger blev væltet fuldstændigt omkuld, og nye situationer og mønstre opstod. Indledningsvis skal der derfor knyttes den kommentar, at mønstrene i 2020 skal læses med varsomhed, og at det – selv om der synes at være en trend på flere lokaliteter – er vanskeligt at skille udviklingsstrækkene helt og aldeles fra corona-krisens påvirkning af besøgstallet.

Endvidere benyttede Museum Sønderjylland sig over sommerperioden af den statslige rabatordning, der betød 50 % lavere entré og refusion af dette beløb til museerne. Der var uden tvivl opsparet et stort behov for at komme ud og opleve kultur, da sommerferien stod for døren, og det kunne aflæses også på Museum Sønderjyllands besøgstal i 2020.

Udviklingen i 2020 var mildest talt uforudsigelig, men året endte trods periodevis nedlukninger både i foråret og sidst på året ganske fornuftigt med et samlet besøgstal på 141.196, altså kun cirka 7 % færre end i 2019 trods langvarig lukning både forår og sidst på året samt aflysning af utallige arrangementer på og uden for museerne. Under dette aggregerede tal er der imidlertid meget store variationer museerne imellem i 2020, større variationer end normalt, og denne udvikling, som også kunne ses i takten over året, havde væsentlig sammenhæng med corona-krisen, men også med nye tiltag på museet.

Allerede efter åbningen af *100 år med Danmark* i januar 2020 oplevede Sønderborg Slot en meget stor fremgang. Også andre museer, blandt andet i Tønder, oplevede gode besøgstal og ikke mindst en tilsvarende god indtjening. Da alle museer måtte lukke i marts 2020 lå Museum Sønderjylland samlet set på en forøgelse i besøgstal på hele 56 % og Sønderborg Slot med cirka 100 % i samme periode. Det var ganske vist vintermåneder, hvor mindre udsving har forholdsvis større virkning, men dog en bemærkelsesværdig situation. Året udviklede sig på en måde, så museet ikke opnåede den forventede fremgang i besøgstal på kunstmuseerne, fordi de var lukket i en meget længere periode end de øvrige museer. Der tegnede sig i øvrigt en interessant tendens i en periode, hvor mange mennesker undgik alt for tæt kontakt – nemlig at museer som Gram Lergrav og Cathrinesminde Teglværk samt Højer Mølle med udeområder og masser af plads oplevede flotte besøgstal over sommeren.

Det urolige år mandede ud i, at Museet på Sønderborg Slot med knap 63.000 gæster havde det højeste besøgstal i mange år – og vel at mærke et

besøgstal, hvor store arrangementer ikke blev afholdt, og hvor mange publikumsarrangementer blev aflyst. Museerne i Tønder endte med et lidt skuffende tal på godt 20.000 gæster, hvilket alene skyldes de omtalte lukkeperioder og aflyste publikumsarrangementer. Også Brundlund Slot endte med et lavt besøgstal af samme årsager med kun knap 9.000 gæster. Gram Lergrav Palæontologi nåede det højeste besøgstal i årevis, og det bemærkes, at museet kun er åbent fra påske til sent efterår. Det samme gælder Cathrinesminde, hvis besøgstal umiddelbart ser lave ud, men dette tal er genereret i sommerperioden og rummer ikke som sædvanlig en række andre aktiviteter og det store, velbesøgte julearrangement. Højer Mølle fortsatte de gode takter efter ombygning og åbning af nye udstillinger og café – det er et godt eksempel på, at en investering afgørende kan ændre på stedets karakter og søgning. Kulturhistorie Aabenraa overgik til kortere sæson. Endelig besøgte 8.500 primært skolesøgende børn og unge Genforeningsbussen og bidrog til det samlede besøgstal.

At anvende begrebet "gynger og karusseller" på 2020 vil ikke være helt ved siden af. En række af de tiltag, der er igangsat, vil blive styrket yderligere og giver forventet optimisme for de kommende år, og samtidig ligger den særlige corona-situation under hele forløbet og gør tendenser vanskelige at aflæse. Ikke desto mindre er Museum Sønderjylland med hensyn til besøgstal og indtjening kommet bedre ud af 2020 end mange andre museer i Danmark.

	Gæster 2020	Gæster 2019	Gæster 2018
Sønderborg Slot	60.857	52.960	53.148
Cathrinesminde Teglværk	8.341	17.486	15.417
Kulturhistorie / Kunst Tønder	20.438	27.340	25.607
Højer Mølle	11.843	7.892	3.184
Drøhse Hus	2.087	2.688	2.863
Arkæologi Haderslev	3.728	6.710	4.681
Kulturhistorie Aabenraa	1.494	2.656	2.712
Kunstmuseet Brundlund Slot	8.406	15.108	15.575
Naturhistorie og Palæontologi	10.620	6.123	6.786
Foredrag, rundvisninger og uv-besøg	13.382	13.048	15.322
Museum Sønderjylland, i alt	141.196	152.011	145.295

De flotte besøgstal holdt langt ind i efteråret, men med kravet om indførelse af mundbind på museerne fra den 29. oktober kom der et tydeligt fald i antallet af besøgende. Desværre sluttede året også af med endnu en nedlukning fra den 18. december.

Henrik Harnow

Rigsarkivet Aabenraa

Genforeningsjubilæet

I tilknytning til Rigsarkivets digitale tidslinje om Genforeningen til folkeskolens ældste klasser og gymnasiet, som blev omtalt i sidste årsberetning, og som findes på internetsiden <https://kilderne.dk/genforeningen/>, blev der i samarbejde med Aabenraa Statsskole og Deutsches Gymnasium für Nordschleswig den 8. og 9. januar 2020 holdt tre workshops på Rigsarkivet med gruppearbejde på grundlag af autentiske kilder og efterfølgende diskussion. 90 gymnasieelever deltog. Den 5. februar mødtes cirka 350 gymnasieelever til en fælles event på Gazzværket i Aabenraa med musik, sang og udstillinger i relation til Genforeningen og mindretalsforhold. Endelig blev der i samarbejde med DM i fagene den 10. februar 2021 afholdt en digital finale i den landsdækkende skolekonkurrence med Genforeningen som emne.

Rigsarkivets digitale kildepakke om Genforeningen, som ligeledes blev omtalt i sidste årsberetning, og som findes på <https://kilderne.dk/laeringstilbud/kildepakkerne/genforeningen-1920/>, blev suppleret med akterne fra Det midlertidige Ministerium for sønderjyske Anliggender, både fra departementet, krigsfangekontoret, oplysningskontoret og kontoret i Aabenraa. Her kan man også finde fem tykke bind med underskrifter fra danske sønderjyder, der i 1869 krævede en folkeafstemning om grænsen, og man kan finde den danske historiker H.V. Clausens 16 bind med fortegnelser over alle landmænd og deres nationale sindelag, sprog, areal, avishold, højskoleophold med mere omkring år 1900 samt Foreningen Sønderjydernes kartotek over tilrejsende vælgere nordfra til folkeafstemningen. Kildepakken lægger såvel op til videnskabelige undersøgelser som personalhistoriske opslag.

Rigsarkivets plancheudstilling med fotos af arkivalier, herunder officielle akter og private menneskers dagbøger og breve, plakater og løbesedler, kort og diverse tryksager, blev åbnet på Rigsarkivet i Aabenraa den 24. januar 2020 af formand for BDN Hinrich Jürgensen. Her vises også originale akter og afstemningsplakater. Hans Schultz Hansen holdt foredraget "Genforeningen 1920 – fest, forløb og følger". 110 del-

tog i åbningen. Udstillingen her var åben til sommeren 2021. Udstillingen kan tillige ses digitalt på <https://www.sa.dk/da/web-exhibition/fra-rigsarkivets-hylder-genforeningen-1920/>.

Rigsarkivets afdeling i Aabenraa skulle sammen med Landesarchiv Schleswig-Holstein have holdt seminaret "Følgerne af Slesvigs deling 1920" den 27. og 28. marts 2020. Det måtte desværre aflyses grundet corona-epidemien, men det tilhørende bogprojekt med udgivelse af foredragsholderens bearbejdede indlæg både på dansk og tysk realiseres primo 2022 hos Hamburg University Press.

I maj-juni lagde Rigsarkivet mur til medieshowet *LAND MELLEM GRÆNSER – herfra hvor vi står i 100 år*. Projektet fortalte ud fra arkivmateriale, lydtekster og musik om tiden før og omkring Genforeningen. Kunstnerne Karen Thastum fra kunstgruppen Tura Ya Moya og Anne Lildholdt fra foreningen Makrelsalat stod bag projektionerne.

Rigsarkivet fik tilskud fra Folketingets og Kulturministeriets pulje til markering af Genforeningsjubilæet, fra Lauritz og Augusta Dahls Mindelegat under afvikling og fra Region Sønderjylland/Slesvig, men navnlig den digitale kildepakke blev i vid udstrækning også finansieret af egne midler.

Modtagelse af arkivalier

Rigsarkivet Aabenraa modtog i 2020 større afleveringer af arkivalier fra det tidligere Gråsten, Sønderborg og Tønder politi samt Retten i Sønderborg og mindre afleveringer fra Tønder Statsskole og Tønder Kommune. Der indkom desuden protokoller fra de preussiske kommuner i Bedsted Sogn. Fra private afleveredes blandt andet arkiver fra Ulkebøl Sogns Spare- og Lånekasse, Digelaget for Tøndermarsken, Aabenraa Kunst- og Musikforening, SIKKA Aabenraa, Byg Aabenraa og Nørre-skovparkens Grundejerforening.

Læsesal og formidling

Da læsesalen grundet corona-epidemien var lukket fra den 11. marts til den 2. juni og igen fra den 16. december, måtte der noteres et mærkbart fald i antallet af læsesalgæster fra 1.736 i 2019 til 1.102 i 2020 og et tilsvarende fald i antallet af ekspeditioner fra 1.777 til 1.165.

En række arrangementer i foråret og efteråret måtte aflyses, så der gennemførtes otte arrangementer med 612 deltagere mod 14 arrangementer med 629 i 2019. Ud over den omtalte udstillingsåbning med foredrag holdt arkivar og seniorforsker Steen Andersen foredrag om

krigsplanlægning og fjendebilleder – den polske front, ligesom flere tagedage og workshops nåede at blive gennemført.

Ved årsskiftet fratrådte vagtmester Leo Vinther Pedersen sin stilling ved Rigsarkivet. Han har været medarbejder ved arkivet siden 1. marts 1992 og har igennem mange år været ankermand for læsesalen og den dertil knyttede formidling, ikke mindst tastegrupper og slægts- og ejendoms-historiske workshops. Han har ydet en brugerservice langt ud over det almindelige og dertil taget sikkert vare på arkivets magasiner og bygninger og vil blive savnet af kolleger og brugere.

Forskning

Leif Hansen Nielsen publicerede sammen med Anette Østergaard Schultz artiklen ""Vox Populi": Et perspektiv på det dansk-tyske forhold efter 2. verdenskrig". Det skete i festskriftet *Over Grænser*, som Hans Schultz Hansen fik overrakt på sin 60 års fødselsdag den 26. juni. Han deltog endvidere sammen med Peter Fransen og Jørgen Mikkelsen i redaktionsarbejdet. Hans Schultz Hansen udgav andet og sidste bind af sin H.P. Hanssen-biografi under titlen *Genforeningens arkitekt: H.P. Hanssen 1914-1936*. Bogen blev præsenteret på arkivet den 7. februar. Dertil sluttede sig en artikel i Sønderjyske Årbøger om Vælgerforeningens møde på Folkehjem 16. og 17. november 1918 efter nye kilder. Kortere formidlingsartikler om tilsidesættelsen af H.P. Hanssen ved genforeningsfesterne i 1920 og om genforeningsbegrebet udkom i Museum Sønderjyllands magasin om Genforeningen og i Sønderjysk Månedsskrift, ligesom en oversigtsartikel blev trykt i Nordisk Tidsskrift. Endvidere medvirkede Hans Schultz Hansen i en række TV- og radio-udsendelser om Genforeningen, blandt andet i DR1's serie "Grænse-land" afsnit 1-4 og DR2's serie "Striden om grænsen" afsnit 1-3 samt i TV Syd og DK Syd, og i DK4 med et interview ved Siegfried Matlok om H.P. Hanssen. Dertil kom kortfilmen "Genforeningen 1920 – den danske splittelse" på www.danmarkshistorien.dk og Museum Sønderjyllands udstillingsfilm om H.P. Hanssen. Endelig holdt han 15 foredrag.

Studiecentrum for Sønderjyllands historie

Arbejdet har været stærkt hæmmet af corona-pandemien. Det var kun muligt at afholde tre netværksmøder. Seks medlemmer af studiecentret har – trods aflysningen af det planlagte seminar – især arbejdet med bidrag til bogen *Følgerne af Slesvigs deling i 1920: "Strategier for Nordslesvigs integration i Danmark"* (Hans Schultz Hansen), "Det midlertidige

Ministerium for sønderjydske Anliggender" (Jørgen Witte), "De tosprogede skoler i de nordslesvigske grænsesogne" (Erik Nørr), "Helsognstanke og kirkeforfatning" (Carl Christian Jessen), "Det tyske mindretal – grænserevisionskrav og integration – to modsatrettede bestræbelser" (Henrik Becker-Christensen) og "Den ekstreme sønderjyde – protestbevægelserne i 1920'erne og 1930'erne" (Leif Hansen Nielsen). Ved nytårstid forelå alle bidrag på dansk og mange tillige i tysk oversættelse. Seks medlemmer bidrog til *Over grænser. Festskrift til Hans Schultz Hansen: "En herredsfoged i bondeklør"* (Lars N. Henningsen), "Søfartsmiljøernes nationale sindelag i 1800-tallets Slesvig" (Mikkel Leth Jespersen), "Claus Manicus som politisk journalist i kampen for den danske helstat 1830-48" (Jørgen Witte), "Nationalt land- og skovbrug?" (Carsten Porskrog Rasmussen), "Brugen af nationale tableauer i afstemningskampen" (Mariann Kristensen sammen med Lisette Juhl Hansen), "Kommunevalgene i Sønderjylland i mellemkrigstiden" (Erik Nørr) og "Den offentlige menings betydning for udvisning af tyske statsborgere efter 1945" (Leif Hansen Nielsen sammen med Annette Østergaard Schultz).

Der udkom desuden følgende to monografier:

Inger Lauridsen: *Agnes Schmidt – sønderjyde, kvinde og kunstner*. Ribe Kunstmuseum. 206 s.

Hans Schultz Hansen: *Genforeningens arkitekt: H.P. Hanssen 1914-1936*. Historisk Samfund for Sønderjylland. 335 s.

Dertil kom talrige artikler, hvoraf adskillige havde relation til genforeningsjubelåret. Antallet af foredrag blev stærkt reduceret grundet corona-pandemien.

Hans Schultz Hansen

Rigsarkivets plancheudstilling, der åbnede den 24. januar 2020, blev markeret med et stort banner opsat på bygningen ud mod Haderslevvej i Aabenraa. Foto: Ronja Hogner Vejdegren, Rigsarkivet.

Fra den historiske arbejdsmark i Sønderjylland 2020

Historisk Samfund for Sønderjylland – årsmøde 2021

Grundet corona-epidemien kunne årsmødet 2021 først holdes lørdag den 4. september på Højer Design Efterskole. Cirka 45 medlemmer deltog. Årsmødet indledtes med et spændende foredrag af museumsinspektør Mikkell Leth Jespersen om sønderjysk søfarts historie. Efter kaffe og fortælling om efterskolen ved forstander Kirsten B. Hansen var der generalforsamling. Formanden for Tønder kreds, Jens Møller, valgtes til dirigent. Han konstaterede, at generalforsamlingen var beslutningsdygtig, og gav ordet til formanden, Hans Schultz Hansen, der aflagde følgende beretning:

Styrelsens beretning

Historisk Samfunds virke i 2020 skulle have stået i genforeningsjubilæets tegn, men året har uundgåeligt nok så meget været påvirket af corona-krisen. Det gælder først og fremmest på arrangementssiden, hvor aflysning fulgte på aflysning, mens udgivelsen af tidsskrifter og bøger har været stort set upåvirket.

Før nedlukningen den 13. marts 2020 nåede vi at gennemføre fire arrangementer i relation til genforeningsjubilæet. Vi afholdt en foredragsaften om afstemningsplakater og -kamp i Toftlund, afstemningsfest på Folkehjem i samarbejde med andre foreninger og vores egen "valgften" på Sønderborg Slot. Det var tre vellykkede arrangementer, hvor de to sidste opnåede maksimal tilslutning med henholdsvis 420 og 250 deltagere. Ved afstemningsfesten var regionsrådsformand Stephanie Lose hovedtaler, mens Hans Schultz Hansen ridsede begivenhederne i 1920 op, og Opera på Grænsen underholdt med udtog af operaen *Grænsemageren* om H.P. Hanssen. Ved valgftenen fungerede Kristian Pallesen som vært, mens Carsten Porskrog Rasmussen, René Rasmussen og Merete Bo Thomsen agerede eksperter, der kommenterede afstemningsresultaterne i 1. og 2. zone. I sædvanligt godt samarbejde med Idrætshøjskolen i Sønderborg medvirkede foreningen i uge 6 ved et fuldtagnet historiekursus om Genforeningen.

Før nedlukningen nåede vi endvidere at holde generalforsamling i Sønderborg kreds. Kredsen har desuden medvirket til planlægningen af Sønderborg Kommunes genforeningsindsatsning "Spejlinger".

Fire bogudgivelser

Vi nåede endelig på selve afstemningsdagen at få udgivet Hans Schultz Hansens bog: *Genforeningens arkitekt: H.P. Hanssen 1914-1936*. Den er andet og sidste bind i forfatterens H.P. Hanssen-biografi, hvis første bind udkom i 2018 under titlen *De danske sønderjydere førstemand: H.P. Hanssen 1862-1914*. I den nye bog skildres rigsdagsmandens virke for sine sønderjyske landsmænd under 1. verdenskrig. Dernæst følges hans kamp for en rimelig løsning af grænsespørgsmålet i årene 1918-20 med front dels mod tyske kredse, der modsatte sig en afståelse af Nordslesvig, dels mod Dannevirkemænd og Flensborgfolk, der ville have større områder med tysk flertal med til Danmark. H.P. Hanssens grænsepolitik sejrede og lagde grunden til den senere udsoning mellem dansk- og tysksindede slesvigere, men det kostede ham dyrt. Han blev afskediget som minister for sønderjyske anliggender i den danske regering og måtte tåle tilside-sættelser, da Genforeningen skulle fejres i sommeren 1920. De første år af 1920'erne blev et antiklimaks for ham. Som nationalpolitiker trivedes han ikke med partipolitikken, men fik sin tid igen, da det tyske mindretal iværksatte en offensiv i midten af 1920'erne og især efter, at nazistiske spidser i Slesvig-Holsten krævede grænsen flyttet i 1933. Bogen blev ligesom den første udgivet i et godt samarbejde med Sprogforeningen. Trykningen blev finansieret af de samme fonde som det første bind.

Under nedlukningen og i tiden derefter kunne adskillige aktiviteter gennemføres helt eller overvejende upåvirket. På bogfronten var det først udgivelsen af *Over grænser. Festskrift til Hans Schultz Hansen*, der forelå til dennes 60-årsdag den 26. juni og blev overrakt til fødselaren af redaktørerne Peter Fransen, Jørgen Mikkelsen og Leif Hansen Nielsen samt Historisk Samfunds næstformand Lars N. Henningsen. På grund af corona-restriktionerne måtte det ske i en lille kreds på Rigsarkivet i Aabenraa. Det kunne ikke ødelægge glæden hos modtageren, men initiativet havde fortjent en større ramme for festligheden. Festskriftet rummer bidrag fra 23 forskere fra arkiver, biblioteker, museer og universiteter nord og syd for grænsen, der behandler emner fra sønderjysk og slesvig-holstensk historie. Det vil føre for vidt at nævne alle her. Kronologisk spænder de fra 1500-tallet til efterkrigstiden. Tre bidrag har fokus på grænsedragningen i 1920, og de fleste af de andre artikler omhandler

også de dansk-tyske modsætninger; to behandler det dansk-tyske arkiv-samarbejde og forskningsstyringen i Rigsarkivet. Som andre festskrifter rummer dette ud over hyldesten til modtageren en tabula gratulatoria og en bibliografi over modtagerens videnskabelige produktion. Festskriftet blev udgivet i samarbejde med Rigsarkivet med tilskud fra udgiverne og Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse og H.P. Hanssens Mindefond.

I sensommeren udkom Mogens Jensens bog om *Zeppelinbasen ved Tønder*, redigeret af René Rasmussen og Martin Bo Nørregård. Bogen handler om luftskibene og deres base umiddelbart nord for Tønder i årene 1914 til 1918. Forfatteren skildrer basens opgave og tilblivelse, luftskibene og deres operationer, livet for luftskibsbesætningerne og jordpersonellet, det britiske flyangreb på basen, hvor luftskibene blev ødelagt, og de levn fra basen, som endnu er bevaret. Bogen opnåede et stort salg, og et nyt oplag måtte trykkes. Udgivelsen blev støttet af Den flyvehistoriske Fond og Ellehammerfonden.

Mens disse tre bøger udkom i skriftrækken, blev Henrik Becker-Christensens erindringer *Diplomat i grænselandet* udgivet i vores serie med sønderjyske levnedsløb. De handler om forfatterens tid som dansk generalkonsul i Flensborg i årene 1998-2017. Der er kapitler om de nære kontakter til landsdelens danske mindretal, den politiske udvikling og de bilaterale kontakter til den slesvig-holstenske landsregering. Det gennemgående tema er arbejdet for at gavne det nationale klima og den dansk-tyske mindretalsordning. Noget af det sidste, danskere og tyskere fandt sammen om, var markeringen af de nationale mindedage og placeringen af nationale monumenter. Men på skoleområdet opstod der modsætninger, da landsregeringen beskar tilskuddet til de danske skoler i Sydslesvig, og der var uenighed om SSW's fritagelse for 5 % spærregrænsen. Alt dette satte generalkonsulen i arbejde, og det samme gjorde flygtningekrisen, grænsekontrollen, infrastrukturen og meget andet. Erindringerne er en vigtig brik til grænselandets nyeste historie. De blev udgivet med tilskud fra Dansk Kultursamfund af 1910, H.P. Hanssens Mindefond, Oberst H. Parkovs Mindefond, Sydbank Fonden, Vicepolitimester Per Thaulows og Hustru Eva Agnete Thaulow's, født Kihlstrøm, Fond og Velux Fonden. Desværre forhindrede det nye corona-udbrud i efteråret, at udgivelsen kunne festligholdes og bogen markedsføres, således som vi planlagde, og som forfatteren fortjente det.

Det er meget fornemt, at vores forening har kunnet udgive hele fire bøger i år. Det har krævet en stor indsats af forfattere og redaktører, men ikke mindre af vores salgsteams – såvel det udgående som kontoret.

Foreningen har desuden videreført arbejdet med *Sønderjysk søfarts historie*. Ved årsskiftet forelå alle fem bidrag, der alle var godkendt af vore grundige fagfællebedømmer, arbejdet med illustreringen var godt i gang og Hans-Ole Mørk langt henne i udarbejdelsen af registrene. Et stort tilskud fra Lauritz og Augusta Dahls Mindelegat under opløsning har været en afgørende hjælp i slutfasen. Værket udkom den 31. august 2021.

Sønderjysk Månedsskrift og Sønderjyske Årbøger

Sønderjysk Månedsskrift udkom med en forsinkelse på et enkelt nummer, men har ellers fulgt planen med tilhørende udsendelse af indstik med information om vore aktiviteter og medlemstilbud. Vort udmærkede samarbejde med Aabenraa-spejderne om klargøring til forsendelse har en væsentlig andel heri. Der har været temaartikler i hvert nummer i relation til genforeningsjubilæet foruden grænselandskronikker og bogomtaler og artikler med andet stof. Lisette Juhl Hansen var hovedredaktør ved de første numre, men blev i foråret under sin barselsorlov afløst af René Rasmussen. Elsemarie Dam-Jensen og Lennart S. Madsen udgør fortsat resten af redaktionen. Månedsskriftet har som tidligere år modtaget tilskud fra Kulturministeriets bladpulje, Den sønderjyske Kulturaftale, Alving Fonden, Traugott Møllers Fond og Dansk Kultursamfund af 1910.

Sønderjyske Årbøger var ligeledes præget af genforeningsjubilæet, der på forskellig vis er et tema i syv ud af i alt ni artikler og otte anmeldelser. Årbogen rummer følgende artikler: *Mads Mikkel Tørsleff*: "Hvor er de i dag? De gamle, sønderjyske frugtsorter", *Johannes Brix*: "Medicinalinspektøren – et nyt embede i hertugdømmet Slesvig 1853 til 1864", *Karina Lykke Grand* og *Thor J. Mednick*: "Danskhedens skiftende konturer" (om maleren Agnes Slott-Møller og kunstnergaven til Sønderjylland), *Klaus Tolstrup Petersen*: "Nødpenge fra afstemningstiden i Slesvig 1919-1921 – propaganda eller pengemaskine?", *Hans Schultz Hansen*: "Da grænsen blev trukket" (om mødet på Folkehjem i november 1918 ud fra nye kilder), *Drude Terkildsen Bill*: "På vej mod en national selvforståelse" (om budskaber i den nationale agitation), *Mogens Rostgaard Nissen*: "Kampen om Flensborg", *Martin Corfix*: "Der skal lægges megen vægt på dansk musik" (om militærorkestrene i foråret 1920) samt *Merete Bo Thomsen*: "Hvordan skaber man et nationalt mindretal?" Årbogen indeholdt desuden anmeldelser og beretninger og blev præsenteret den 2. december på Folkehjem. Den var redigeret af Mariann

Kristensen, Mogens Rostgaard Nissen, Klaus Tolstrup Petersen, Merete Bo Thomsen og Mads Mikkel Tørsleff.

Kommunikation, strategi og generalforsamlinger

På kommunikationssiden har hjemmeside og Facebookprofil under corona-krisen fået øget betydning som vigtige veje til at få helt aktuel information ud til medlemmerne. Sekretariatet har dertil udnyttet de stille perioder til at opruste på de elektroniske nyhedsbreve, så vi nu er nået op på 1200 modtagere, hvilket er over halvdelen af medlemskaren. Der vil i den kommende tid blive lagt vægt på hyppigere udsendelse af nyhedsbreve.

Arbejdet med en ny strategi for Historisk Samfund blev også videreført på trods af nedlukningen. Der er holdt tre møder i udvalget bestående af Lars Erik Bethge, Margrethe Iversen, Lisette Juhl Hansen, Arne F. Jørgensen, Mikkel Leth Jespersen og René Rasmussen. Udvalget fremlagde sine foreløbige tanker på styrelsesmødet i november og arbejder videre frem mod en skriftlig rapport i 2021.

Atter andre aktiviteter er gennemført, men under større påvirkning af corona-situationen. De fire andre kredse fik med forsinkelse gennemført deres generalforsamlinger i september måned, om end med mere beskeden tilslutning end normalt. Det skal særlig fremhæves, at Haderslev kreds fik rekonstrueret bestyrelsen med Sv.-E. Ravn som ny formand efter den varigt sygdomsramte Karl Erik Olesen, og Gunnar Fink og Inge Rogat Møller blev også nyvalgt, så kredsbestyrelsen nu for første gang i adskillige år er fuldtallig.

Aabenraa kreds nåede en byvandring sammen med Byhistorisk Forening den 15. og 16. juni: "I H.P. Hanssens fodspor" med Lars N. Henningsen. Det planlagte møde med de lokalhistoriske arkiver og foreninger er udskudt til oktober 2021 i Tinglev. Sønderborg kreds har derimod måttet opleve, at de lokalhistoriske arkiver ikke længere vil være med til dette fællesmøde, der angiveligt lapper over i forhold til det kommunale arkivsamvirke.

Hovedforeningen måtte ligeledes gennemføre sit årsmøde med forsinkelse. Det fandt sted den 3. oktober 2020 på Folkehjem med Henrik Becker-Christensen som foredragsholder med samme emne som ovennævnte bog. Vores vedtægtstilpasning til hvidvasklovgivningens krav blev gennemført, og vi opererer nu formelt med en bestyrelse, bestående af formand, næstformand, kasserer og sekretær. Der var genvalg til de styrelsesmedlemmer og revisorer, som var på valg, og Lisette Juhl

Hansen blev nyvalgt til styrelsen. Der var cirka 50 deltagere i årsmødet, hvilket også er under normalen.

Aflysninger

Bogsalget har også været påvirket af corona-krisen, da mange salgsmuligheder glippede som følge af aflyste arrangementer, men ikke desto mindre nåede vi op over sidste års høje niveau. Det skete ikke mindst takket være de mange nye udgivelser, men bestemt også på grund af salgsteamets store indsats og et løfte om gratis forsendelse i årets sidste måneder. Salget via nettet (hjemmeside og e-mail) har således også hos os været i markant vækst under nedlukningen.

Flere aktiviteter måtte helt opgives eller udskydes. Historiske Dage 2020 blev aflyst, og den store historiemesse genoptages næppe før i 2022. Det er ekstra ærgerligt, fordi timingen med genforeningsjubilæet dermed går tabt. Det er også med stor beklagelse, at markeringen af afstemningen i anden zone den 14. marts, som var berammet til at finde sted på selve dagen i Borgerforeningen i Flensborg, måtte aflyses. En historisk mærkedag kan være vanskelig at genskabe, men det vil ikke desto mindre blive forsøgt. Det samme gælder den aflyste filmaften om Genforeningen, som skulle have fundet sted på Flensborghus. Også vore udflugter til Rostock og Ejdersted måtte aflyses, men gennemførtes i 2021.

I efteråret havde vi lagt en omfattende plan for præsentation af Henrik Becker-Christensens erindringer med pressemøde og to foredragsmøder i Jaruplund og Flensborg samt nord for grænsen på Tørning Mølle og i Løgumkloster. Sønderborg kreds var også på trapperne med en aftale, mens Aabenraa gik sammen med Byhistorisk Forening om et arrangement i januar. Presset af den tilspidsede corona-situation valgte vi imidlertid at aflyse alle arrangementer i resten af 2020 og i de første måneder af 2021. Det ramte også Haderslevs arrangement med Poul-Erik Thomsen. Det har også uden pressemødet heldigvis været muligt at opnå en betydelig presseomtale af *Diplomat i grænselandet*, og vi har fået god hjælp til markedsføringen af Sydslesvigsk Forening og andre danske organisationer syd for grænsen, men vi savner salgsmuligheden ved sammenkomsterne.

Tak og udblik

Historisk Samfund for Sønderjylland skylder som de foregående år Museum Sønderjylland – Institut for Sønderjysk Lokalhistorie en stor

tak for assistancen til vores sekretariat. Men først og fremmest har vore mange frivillige igen lagt et stort arbejde i foreningens daglige drift, salg og kommunikation – Mogens Asmund, Finn Bach, Maria Erbs, Arne F. Jørgensen, Randi Nielsen, Poul Müller Olsen, Kristian Pallesen, Mette Pilgaard, Henrik Posselt og Dorrit Aarøe.

I Historisk Samfund kan vi trods de trøse aflysninger af arrangementer og udflugter overordnet se tilbage på 2020 med tilfredshed. Vi har udnyttet de muligheder, der var, og formået at tilpasse os situationen, så vi også organisatorisk er opdateret og klar til, at situationen fra andet halvår af 2021 må være en anden og bedre. Med 1.950 medlemmer – stort set uændret i forhold til sidste års medlemstal – står vi godt rustet.

Vi må da i gang med at planlægge vort hundredårs jubilæum i december 2022. Foreløbig er det hensigten at markere jubilæet med udgivelsen af en kortfattet Sønderjyllandshistorie beregnet for et bredt, dansk publikum.

Formandens beretning blev enstemmigt godkendt af forsamlingen. Det samme gjorde kassererens beretning, der viste et overskud på 254.642 kr. Kontingentet for 2022 blev uændret fastsat til 325 kr. (225 kr. alene med årbogen og 275 kr. for abonnement på månedsskriftet). Der var ikke indkommet forslag til generalforsamlingen. Mikkel Leth Jespersen, Lennart S. Madsen, Mogens Rostgaard Nissen, Anne Marie Overgaard, René Rasmussen og Mette Pilgaard blev genvalgt til styrelsen. Olaf Krag og Jørn Andersen genvalgte som revisorer. Det vedtoges at sende en hilsen til Grænseforeningens 100 års jubilæum.

Hans Schultz Hansen

Aabenraa kreds

I 2020 havde vi en byvandring sammen med Byhistorisk Forening den 15. og 16. juni: "I H. P. Hanssens fodspor" med Lars Henningsen.

På kredsens generalforsamling, der blev afholdt den 30. september, blev bestyrelsen udvidet med Jan Wittrup.

I tilslutning til generalforsamlingen holdt Siegfried Matlok et meget levende og interessant foredrag, hvor han belyste forskellige aspekter af den dansk-tyske udvikling i grænselandet fra krig til fred og vejen til et stadig tættere samarbejde.

Vi har kun holdt et konstituerende møde den 3. oktober 2020, før alle aktiviteter måtte holde pause igen.

Helge Søgaard

Haderslev kreds

Det giver øvelse at arrangere møde efter møde – og aflyse dem alle igen...

På grund af formanden, Karl-Erik Olesens, sygdom var der ingen arrangementer i den første del af året 2020. I forbindelse med generalforsamlingen den 24. september, der blev afviklet sammen med et virksomhedsbesøg på bryggeriet Fuglsang, kom der nye kræfter i bestyrelsen. Herefter bestod den af de to genvalgte: Kirsten Fynbo og Ellen Jensen, begge Skodborg, og de nyvalgte: Inge Rogat Møller, Vonsbæk, Gunnar Fink, Hoptrup, og Sven-Erik Ravn, Hjartbro, der blev valgt til formand, mens Gunnar Fink overtog kassererposten.

Nogle af deltagerne fra besøget på Fuglsang sammen med den erfarne rundviser, Erik Andersen, tv. Foto: Inge Rogat Møller.

Der var knap en snes deltagere til besøget på Fuglsang. De så bryggeriet og tappefaciliteterne og de nye kontorer, der meget eksklusivt er indrettet helt oppe over de gamle produktionslokaler, og de mødte den femte generation af Fuglsang-familien, direktør Henning Fuglsang, der fortalte om at være en del af ledelsen i en af Haderslevs ældste virksomheder. Det fremmer den langsigtede tankegang, at maltfabrik og bryggeri nu er ejet af en familiefond, så man altid kan disponere langsigtet, fortalte bryggeren.

Siden dette arrangement har bestyrelsen planlagt flere møder og udsat disse igen på grund af corona-restriktionerne. Men sådan har det jo været.

Sven-Erik Ravn

Sønderborg kreds

Feltprovst Thomas Hansen Beck holdt foredrag den 14. januar 2020 i Nordborg om Nordborgs feltpræst under de to slesvigske krige. Erik Høyer Møller var måske den første feltpræst i Danmark og i Hertugdømmerne. Foredraget trak linjer op til i dag.

Den 11. marts fik vi en rundvisning i Ketting Kirke med efterfølgende generalforsamling. Vi var den eneste kreds, der nåede det inden nedlukningen, og bestyrelsen forblev intakt. Møder med lokalhistoriske foreninger finder ikke sted mere, og det er lidt af en tragedie, for de lokalhistoriske foreninger i Sønderborg kommune har nok i SKLA, men Hans Steengaard i vores bestyrelse har været repræsentant i Sønderborg kommunes projekt om "Spejlinger", hvor han har gjort et enormt arbejde. Vi har haft bestyrelsesmøder, hvor vi har måttet aflyse meget af det, vi havde i tankerne. Det var jo betingelserne, og det vil garanteret også ske i 2021.

Christian Bo Bojesen

Tønder kreds

Tønder kredsens eneste arrangement i 2020 var generalforsamlingen, der blev afholdt den 22. september, hvor formanden aflagde beretning med omtale af det forrige års arrangementer. Efterfølgende havde vi et glimrende indlæg med forhenværende museumsinspektør Inger Lauridsen, som fortalte om en familie, der boede på Røddingkanten. Emnet var: "Familier blev splittet, da Sønderjylland blev dansk".

Jens Møller

Den 4. november 2020 mødtes tidligere generalkonsul Henrik Becker-Christensen ved den lukkede grænse ved Rønsdam med repræsentant for HSS Sydslesvig kreds, kasserer Sybilla Nitsch, og SSF's generalsekretær, Jens A. Christiansen, for at overrække erindringsværket "Diplomat i Grænselandet". Foto: Finn Bach, Aabenraa.

Sydslesvig kreds

Sydslesvigkredsen havde planlagt flere arrangementer i jubilæumsåret 2020. De fleste måtte dog aflyses. 14. marts-arrangementet i samarbejde med Borgerforeningen, SSF og Henrik Becker-Christensen var det første, der ikke kunne gennemføres. Planlægningen var allerede begyndt i efteråret 2017, så det var rigtig træls, at vi måtte aflyse. Der arbejdedes på at gennemføre arrangementet i marts 2021.

En filmaften om "Afstemningstiden i Flensborg i 1920" med Axel Johnsen måtte aflyses ligesom generalforsamlingen i april, en aftenvandring og et par foredrag i samarbejde med Centralbiblioteket.

Til alt held blev der den 23. september 2020 mulighed for at afholde kredsgeneralforsamlingen. Den fandt sted på Kunst- og Cricket Cen-

tret, Mikkkelberg, i Hatsted, hvor Henry Bohm, Bredsted, blev enstemmigt valgt som afløser for næstformanden Kristian Arentsen, der efter mange års flittigt bestyrelsesarbejde ønskede at holde en pause. I forbindelse med generalforsamlingen gav stedets leder, Lisbeth B. Christensen, og formanden for Mikkkelberg Fonden, Jon Hardon Hansen, en rundvisning og en fyldig og interessant orientering om Mikkkelbergs historie og fremtidige planer.

En af de mest smertelige aflysninger i 2020 skete et døgn, før arrangementet skulle have fundet sted den 30. oktober. Alle planer var lagt, for at Henrik Becker-Christensens bog "Diplomat i Grænselandet" kunne præsenteres for offentligheden – først på et pressemøde på Flensborghus og senere på dagen for de 75 personer, som vi – ifølge corona-reglerne – måtte være på Jaruplund Højskole. Så snart det er muligt, gennemfører vi et andet møde med "vores" tidligere generalkonsul Henrik Becker-Christensen her i landsdelen.

Kirsten la Cour

I 2022 fylder Historisk Samfund for Sønderjylland 100 år og udgør altså også selv et stykke historie. Dets indsamling af historisk viden om Sønderjylland foregik i 1925 blandt andet i form af et hjemstavnskursus, som her til vogns i august 1925. Billedkilde: Museum Sønderjyllands Mediearkiv, fotograf Thorkil Svendsen.

Historisk Samfund for Sønderjylland

Styrelse:

Bestyrelse:

Formand: Forskningsleder, dr. phil. **Hans Schultz Hansen**, Østergade 14, 6392 Bolderslev, 4171 7401 (Rigsarkivet Aabenraa), hsh@sa.dk
 Næstformand: Tidl. arkiv- og forskningschef, dr. phil. **Lars N. Henningsen**, Jørgensgård 43 B, 6200 Aabenraa, 7462 7617, larsnhenningsen@gmail.com
 Kasserer: Tidl. områdedirektør **Arne Fredsted Jørgensen**, Mågen 53, 6270 Tønder, 7372 4417, ilaj5352@gmail.com
 Sekretær: Cand.oecon. **Mogens Asmund**, Nørreløkke 5, 6200 Aabenraa, 4036 0938, moas@post.tele.dk

Øvrigt forretningsudvalg:

Journalist **Finn Bach**, Flensborgvej 26, 2.th., 6200 Aabenraa, 4068 2098, finn.bach@hotmail.com

Museumsinspektør **Lisette Juhl Hansen**, Museum Sønderjylland – ISL, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, 6537 0852, ljh@msj.dk

Arkiv- og forskningschef, ph.d. **Mogens Rostgaard Nissen**, Dansk Centralbibliotek, Flensborg, Postboks 528, 6330 Padborg, 0049 461 8697 190, mrn@dcbib.dk

Tidl. kommunikationschef **Kristian Pallesen**, Sletmarken 38, 6310 Broager, 6151 4788, pallesen6310@gmail.com

Tidl. forretningsfører **Henrik Posselt**, Langløkke 10, 6200 Aabenraa, 3029 5674, langlokke@bbsyd.dk

Styrelsesmedlemmer i øvrigt:

Overinspektør **Elsemarie Dam-Jensen**, Markledgade 20, 6240 Løgumkloster, 7474 5134, elsemariedamjensen@gmail.com

Museumsinspektør, ph.d. **Mikkel Leth Jespersen**, Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa, 6200 Aabenraa, 7462 2645, mije@msj.dk

Museumsdirektør, ph.d. **Axel Johnsen**, Stjernevej 27, 6300 Gråsten, 7172 5530, adjo@msj.dk

Overinspektør **Lennart S. Madsen**, Museum Sønderjylland, Arkæologi Haderslev, 6100 Haderslev, 7452 7566, lema@msj.dk

Museumsinspektør **Anne Marie Overgaard**, Margrethevej 1,
6280 Højer, over@msj.dk
 Arkæolog **Mette Pilgaard**, Katrinebjergvej 61, 2. th., 8200 Århus N,
8610 1753, bjoernsen12@gmail.com
 Enhedsleder, adj. professor, dr.phil. **Carsten Porskrog Rasmussen**
Rodekær 1, 6200 Aabenraa, 6537 0851, cpr@msj.dk
 Museumsinspektør, cand.mag. **René Rasmussen**, Nygade 36,
6270 Tønder, 7372 0006, renerasmussen@bbsyd.dk
 Tidl. overinspektør, dr.phil. **Henrik Skov Kristensen**, Ørstedsgade 24,
6400 Sønderborg, 7467 6557, ulsemyre@gmail.com

Kredsudvalgsformænd:

Haderslev: Sven-Erik Ravn, Hjartbro Byvej 11, 6541 Bevtøft, 7451 4648,
svenerikravn@gmail.com

Aabenraa: Jan Wittrup, Søndergade 9B, 6200 Aabenraa, 2087 7616,
janwittrup@hotmail.com

Sønderborg: Christian Bo Bojesen, Havbo 2, 6470 Sydals,
7441 5974, havbo2@stofanet.dk

Tønder: Jens Møller, Allégade 13, 6240 Løgumkloster, 3023 3590,
jensmoller13@gmail.com

Sydslesvig: Kirsten la Cour, Gammelau 2, D-24980 Schafflund,
0049 463 9782 402, kirsten@lacourfamily.dk

Samfundets sekretariat og ekspedition:

Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa,
7462 4683, hssdj@hssdj.dk – hjemmeside: www.hssdj.dk
 Åbningstid for sekretariatet: Tirsdag og torsdag kl. 09.30-12.00.

Redaktionsadresser:

Sønderjyske Årbøger:

Arkiv- og forskningschef, ph.d. Mogens Rostgaard Nissen,
Forskningsafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig,
Postboks 528, 6330 Padborg, 0049 461 8697 190, mrn@dcbib.dk

Sønderjysk Månedsskrift:

Museumsinspektør Lisette Juhl Hansen, Museum Sønderjylland – ISL,
Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, 6537 0852, ljh@msj.dk

Skriftrækken:

Tidl. overinspektør, dr.phil. Henrik Skov Kristensen, Ørstedsgade 24,
6400 Sønderborg, 7467 6557, ulsemyre@gmail.com

Kredsbestyrelser:

Aabenraa kreds:

Kredsformand **Jan Wittrup**, Søndergade 9B, 6200 Aabenraa, 2087 7616,
janwittrup@hotmail.com
 Kasserer **Lone Janfelt**, Jørgensgård 52, 6200 Aabenraa,
lonejanfelt@gmail.com
 Næstformand **Peter Rastrup**, Jørgensgård 47, 6200 Aabenraa,
peter@rastrup.net
Iver H. Ottosen, Runesvinget 39, 6330 Padborg, iverho@mail.dk
Tove Nørgård, Jørgensgård 43 B, 6200 Aabenraa,
tovenoergaard@yahoo.com
Bernd Larsen, Nørrehaven 23, 6230 Tinglev, bernd.larsen@mail.dk
H.C. Jørgensen, Gammeltoft 6, Holbøl, 6340 Kruså,
hcjurgensen@gmail.com

Haderslev kreds:

Kredsformand **Sven-Erik Ravn**, Hjartbro Byvej 11, 6541 Bevtøft,
7451 4648, svenerikravn@gmail.com
 Kasserer **Gunnar Fink**, Hoptrup Hovedgade 131, 6100 Haderslev,
gunnar.fink@mail.dk
Carl Holst, Nordhaven 5, 6630 Rødding, loneogcarlholst@gmail.com
Inge Rogat Møller, Vonsbækvej 26, 6100 Haderslev, ingerogatm@live.dk

Sønderborg kreds:

Kredsformand **Christian Bo Bojesen**, Havbo 2, 6470 Sydals,
7441 5974, havbo2@stofanet.dk
 Sekretær **Margrethe Iversen**, Farverløkke 33, 6310 Broager, mai@lhuset.dk
Anders Orris, Sønder Havnegade 10 st. tv., 6400 Sønderborg,
beosystem@hush.com
Hans Stengaard Jessen, Egernevej 1, 6400 Sønderborg,
stengaardjessen@mail.tele.dk

Tønder kreds:

Kredsformand: **Jens Møller**, Allegade 13, 6240 Løgumkloster,
3023 3590, jensmoller13@gmail.com

Protokolfører **Marie Stærk**, Abterpvej 50, 6261 Bredebro,
nielsbock@mail.dk

Jens Lautrup, Overbyvej 4, 6520 Toftlund, meldkjaer@mail.dk

Erik Sørensen, Leosalle 37, 6270 Tønder, leneoge@gmail.com

Jørn Otto Dahlmann, Elmevej 16, 6780 Skærbæk,
j.o.dahlmann@outlook.com

Sydslesvig kreds

Kredsformand **Kirsten la Cour**, Gammelau 2, D-24980 Schafflund,
0049 463 9782 402, kirsten@lacourfamily.dk

Næstformand **Henry Bohm**, Stiegacker 3, D-25821 Bredstedt,
henry_bohm@skoleforeningen.de

Kasserer **Sybilla Nitsch**, Breslauer Str. 11, D-25813 Husum,
sybilla_nitsch@skoleforeningen.de

Klaus Tolstrup Petersen, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig,
Postboks 528, 6330 Padborg, ktp@dcbib.dk

Mogens Rostgaard Nissen, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig,
Postboks 528, 6330 Padborg, mrn@dcbib.dk

I 1925 drog Historisk Samfund for Sønderjylland på tur til vogns – 50 år senere foregik udflugten med apostlenes heste, da turen gik til Sild. Billedkilde: Museum Sønderjyllands Medicarkiv, fotograf Inger Bjørn Svensson.

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

RESULTATOPGØRELSE

	Regnskab 2020 kr.	Regnskab 2019 kr.
FORENINGSVIRKSOMHED		
<i>INDTÆGTER</i>		
Foreningskontingent og abonnement	522.680	526.695
Tilskud	224.888	252.572
Andre indtægter	8.664	141.570
	<u>756.232</u>	<u>920.837</u>
<i>UDGIFTER</i>		
Sønderjyske Årbøger	-149.264	-136.912
Sønderjysk Månedsskrift	-419.079	-414.160
Medlemsaktiviteter	-34.681	-163.551
	<u>-603.024</u>	<u>-714.623</u>
RESULTAT AF FORENINGSVIRKSOMHED	<u>153.208</u>	<u>206.214</u>
FORLAGSVIRKSOMHED		
Indtægter vedr. skrifter, salg og tilskud til udgivelser	649.811	474.467
Omkostninger vedr. skrifter	-330.833	-230.077
Lagerregulering	-6.942	-9.264
RESULTAT AF FORLAGSVIRKSOMHED	<u>312.036</u>	<u>235.126</u>
DÆKNINGSBIDRAG	465.244	441.340
Sekretariats- og styrelsesomkostninger	-273.171	-293.330
RESULTAT FØR RENTER	192.073	148.010
Renteindtægter og udbytte	44.519	21.541
Kursændringer, værdipapirer	18.050	74.368
ÅRETS RESULTAT	<u>254.642</u>	<u>243.919</u>

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

BALANCE

	31.12.2020 kr.	31.12.2019 tkr.
AKTIVER		
Beholdning af skrifter	13.828	21
Debitorer	182.631	218
Tilgodehavende moms	0	0
Periodeafgrænsningsposter	1.062.612	724
Investeringsbeviser	2.159.077	2.141
Likvide beholdninger	1.326.312	1.009
AKTIVER I ALT	<u>4.744.460</u>	<u>4.113</u>
PASSIVER		
Ikke disponerede midler	2.025.446	
Årets resultat	254.642	2.026
Hensættelser:		
Den sønderjyske søfarts historie	500.000	
Kommende års udgivelser	350.000	850
IT-investeringer	100.000	100
EGENKAPITAL PR. 31. DECEMBER	<u>3.230.088</u>	<u>2.976</u>
Forudfaktureret kontingent	506.639	516
Skyldige omkostninger og periodeafgrænsning, i alt	903.667	504
Mellemregning med kredse	73.943	41
Skyldig moms m.v.	30.123	76
KORTFRISTET GÆLD	<u>1.514.372</u>	<u>1.137</u>
PASSIVER I ALT	<u>4.744.460</u>	<u>4.113</u>

Regnskabet for Historisk Samfund for Sønderjylland er revideret af Revisionscentret Aabenraa, Oluf Krag, samt den interne revisor, Jørn Andersen. Revisionen har ikke givet anledning til bemærkninger og er underskrevet af begge revisorer i marts 2021.

Regnskabet er underskrevet på bestyrelsesmøde den 16. april 2021 og er godkendt på foreningens ordinære årsmøde den 4. september 2021.